

Hasan b. Ömer es-Sunkürî ve İslâm Mezheplerine Bakışı*

Hasan b. ʿUmar al-Sunqūrî And His Approach To Islamic Sects

Cebrail KÜLLÜ**

Öz

Bu çalışmada XIX. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Hasan b. Ömer es-Sunkürî'nin, *Zübdetü'l-akâid nuḥbetü'l-fevâ'id* adlı eseri bağlamında İslâm mezheplerine bakışı konusu ele alınmıştır. İslâm düşünce tarihinde itikadî ve siyasi gayelerle vücut bulan mezhepler farklı geleneklere mensup âlimler tarafından tavsif ve tasnif edilmişlerdir. Söz konusu mezheplerin tasnifi hususunda yetmiş üç fırka hadisi belirleyici bir etkiye sahip olmuştur. Farklı varyantları olan bu rivayeti esas alarak itikadî ve siyasi İslâm mezheplerine dair eser telif edenlerden biri de Hasan b. Ömer es-Sunkürî'dir. Hanefî-Mâtürîdî bir kimliğe sahip olan Sunkürî'nin, Eş'arî makâlât geleneğinin tasnif sistemini esas alarak telif ettiği *Zübdetü'l-akâid nuḥbetü'l-fevâ'id* adlı eseri bağlamında İslâm mezheplerine yaklaşımının arka planını yanı sıra ve eserin özgünlüğünü ortaya

Abstract

This study addresses the perspective of Hasan b. ʿUmar al-Sunqūrî, a 19th-century Ottoman scholar, on Islamic sects as presented in his work *Zubdat al-ʿaqâid nuḥbat al-fawâ'id*. In the history of Islamic thought, sects that emerged with theological and political objectives were classified and described by scholars from different traditions. The ḥadith of the seventy-three sects has played a significant role in the classification of these sects. One of the scholars who wrote about theological and political Islamic sects based on this narrative with its various versions, was Hasan b. ʿUmar al-Sunqūrî. Sunqūrî, aligned with the Hanafî-Mâtürîdî school, wrote *Zubdat al-ʿaqâid nuḥbat al-fawâ'id* by following the classification system of the Ashʿarite maqâlât tradition. In this study, which aims to reflect the backg-

* Bu makale, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda hazırlanan "Sunkürî'nin Zübdetü'l-Akâid Nuḥbetü'l-Fevâid Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi; İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye / eposta: kullucebrail@gmail.com / <https://orcid.org/0000-0001-9133-4740>.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
17.09.2024	23.12.2024	31.12.2024

DOI 10.18403/emakalat.1551642

koyma amacına matuf olan bu çalışmada Sunkürî'nin; hayatı, ilmî şahsiyeti, eserleri vb. konular ele alınmış, İslâm mezheplerine yaklaşımı ve mezhepleri tasnifi üzerinde durulmuştur. Hanefî-Mâtürîdî bir âlimin, eserinde Eş'arî geleneğe ait tasnif sistemini benimsemesi ve fırka tasnifini bu geleneğe göre sistematize etmesi çalışmanın önemini ortaya koymakta olup onun, "Âmidî tasnifi" adıyla şöhret bulan ve Adudüddîn el-İcî (ö.756/1355) ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) ile Osmanlı medreselerinde yaygınlık kazanan tasnif sistemi bağlamında firkaları ele aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu çalışmada tasvir edici/betimleyici anlatım esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm mezhepleri tarihi, Sunkürî, Zübdetü'l-'ağâid, makâlât, tasnif.

round of Sunqürî's approach to Islamic sects and to highlight the originality of his work. It explores his life, scholarly contributions, and writings, with a particular emphasis on his method of classifying sects. The significance of the study lies in the fact that a Hanafi-Mâtürîdî scholar adopts the classification system of the Ash'arite tradition in his work and systematizes the classification of sects according to this tradition. It has been concluded that he examined the sects within the framework of the classification system known as the "Âmidî classification" which gained popularity in Ottoman madrasahs through scholars such as 'Adud al-Dîn al-İjî (d. 756/1355) and Sayyid Sharîf al-Jurjânî (d. 816/1413). Descriptive narration is the primary method used in this study.

Keywords: History of Islamic Sects, Sunqürî, Zubdat al-'ağâid, maqâlât, classification.

Giriş

İslâm düşünce tarihinde ortaya çıkmış olan siyasî ve itikâdî mezheplere ve bu mezheplerin tasniflerine dair, yetmiş üç fırka rivayetini¹ referans alarak telifte bulunan müellifler, bu sayıyı tamamlama adına farklı üslup ve metotları benimsemişlerdir.² Bu farklılıklar, beraberinde farklı geleneklerin oluşmasına sebep olmuştur.³ Nitekim rivayette geçen yetmiş üç sayısını hakiki anlamda ele alıp firkaların sayısını yetmiş üçe tamamlamaya çalışan âlimlerin, bu sayıya ulaşma adına yapmış oldukları farklı formülasyonlar neticesinde; Doğu Hanefî, Yemen-Sünnî, Horasan Mu'tezilî ve Eş'arî fırka tasnif

¹ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı* (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1996), 21-85.

² Halil İbrahim Bulut, "İslam Mezhepleri Tarihi Bilimi ve Temel Meseleleri", *Mezheplere Göre Klasik Kaynaklar ve Özellikleri*, ed. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 22.

³ Keith Lewinstein, "Doğu Hanefî Fırak Geleneği Üzerine Mülâhazalar", çev. Sönmez Kutlu - Muzaffer Tan, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 99.

gelenekleri gibi farklı gelenekler oluşmuştur.⁴ Doğu Hanefî fırka tasnif geleneği; kurtuluşa eren firkanın haricinde 6 ana firkanın her birini on iki alt kola ayırmak suretiyle $6 \times 12 = 72 + 1 = 73$ şeklinde; Yemen-Sünnî gelenek, fırka-ı nâciye dışında 4 ana firkanın her birini on sekiz alt kola ayırarak $4 \times 18 = 72 + 1 = 73$ şeklinde bir formülasyonla yine Horasan Mu'tezilî gelenek ile Eş'arî gelenek ise karma bir usûl ile yetmiş üç sayısına ulaşmıştır.⁵

Yetmiş üç fırka rivayeti ekseninde bir tasnif metodunu benimseyen Eş'arî makâlât geleneği⁶, Seyfeddin el-Âmidî'nin (ö. 631/1233) yeniden şekillendirmesiyle⁷ "Âmidî tasnifi"⁸ adını almış; geleneğin takipçilerinden Adudüddin el-İcî (ö.756/1355) ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) ile yaygınlık kazanmıştır.⁹ Osmanlı medreselerinde de yaygınlık kazanan bu tasnif sistemini¹⁰ kullananlardan biri de Hâsan b. Ömer es-Sunkürî'dir.

XIX. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Sunkürî, hocası Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (ö. 1894) *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı eserini tercüme edip bazı ilave ve kısaltmalarla, kendi yorumlarıyla ve kaynak eserleriyle *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id* adında -Eş'arî makâlât geleneğine göre- milel ve nihâl türü yeni bir eser telif etmiştir.

Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id adlı eseri özelinde yapılan bu çalışmada öncelikle Sunkürî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, mezhebî ko-

⁴ Kadir Gömbeyaz, *İslam Literatüründe İtikâdi Fırka Tasnifleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 100-102.

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Gömbeyaz, *İslam Literatüründe İtikâdi Fırka Tasnifleri*, 109-242.

⁶ Kadir Gömbeyaz, "İtikâdi Fırka Tasnifçiliğinde Âmidî'nin Yeri", *Uluslararası Seyfuddin Âmidî Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ahmet Erkol vd. (Ensar Neşriyat, 2009), 272.

⁷ Kadir Gömbeyaz, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. İhsan Günaydın vd. (Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013), 749.

⁸ "Âmidî tasnifi" ile ilgili bkz. Gömbeyaz, "İtikâdi Fırka Tasnifçiliğinde Âmidî'nin Yeri", 269-299.

⁹ Gömbeyaz, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye", 749. Ayrıca bkz. Kadir Gömbeyaz, "Fırak Literatürüne Dolaylı Ancak Etkili Bir Katkı: Âmidî Tasnifini Meşhur Eden Mütekellim: Adudüddin el-İcî", *İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Adudüddin el-İcî*, ed. Eşref Altaş (İstanbul: İSAM Yay., 2017), 409-428.

¹⁰ Gömbeyaz, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fırakı'l-İslâmiyye", 750.

numu, tasavvufî yönü ve eserleri gibi hususlar ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise söz konusu eser bağlamında Sunkürî'nin İslâm mezheplerini tasnifi, ele alış şekli ve yaklaşımına yer verilmiştir. Hanefî-Mâtürîdî olan bir Osmanlı âliminin, Eş'arî geleneği esas alıp İslâm mezheplerine yaklaşımının arka planını yansıtmaya ve eserin özgünlüğünü ortaya koymaya matuf olan çalışmamızın temel kaynağını, Sunkürî'nin *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id* adlı milel ve nihâl türü eseri teşkil etmektedir. Çalışmamızda; birçok kütüphanede matbu olarak yer alan bu eserin, İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'nda bulunan nüshası esas alınmış olup ayrıca eserin yararlanılmış olduğu kaynaklara da müracaat edilmiş ve bu bağlamda Şehristânî'nin (ö. 548/1153) *el-Milel ve'n-nihâl'i*, Âmidî'nin *Ebkârü'l-efkâr'ı*, İcî'nin *el-Mevâkıf'ı* ve Cürcânî'nin *Şerḥu'l-Mevâkıf'ı* kaynak olarak esas alınmıştır. Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

1. Sunkürî'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti, Mezhebî Konumu, Tasavvufî Yönü ve Eserleri

1.1. Hayatı

XIX. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin müridi¹¹ ve talebesi¹² olan Sunkürî'nin, *Zübdetü'l-'akâid* isimli eserinde adı tam olarak “el-Ḥâc Ḥasan b. Ömer es-Sunkürî”¹³ şeklinde geçmektedir. Bir diğer ifade ile Sungurlulu Ömer oğlu Hacı Hasan Efendi'dir. Bu bilgiden hareketle müellifin, nispet edildiği yer itibarıyla Çorum'un Sungurlu ilçesinden olduğu anlaşılmaktadır.

Müellifimiz Sungurlulu Hacı Hasan Efendi'nin hayatı, ilmî şahsiyeti, eserleri hakkında kaynaklarda sınırlı bilgiler mevcuttur. Yapılan araştırma ve tetkikler neticesinde müellife, hayatına, ilmî şahsiyetine dair yeterli malumata ulaşılamamıştır. Bununla birlikte müellifin kendi eserlerinden, mürşidi ve hocası Gümüşhânevî üzerine yapılan çalışmalardan hareketle bazı bilgilere ulaşabildiğimizi de ifade etmeliyiz. Bu çalışmalar, müellifin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bazı sonuçlara ulaşmamız hususunda yol gösterici olmuştur. Söz gelimi Hü-

¹¹ Müellif, eserinde bizzat kendisi Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî'nin, kendisinin mürşidi olduğunu dile getirmiştir. Bkz.: Ḥasan b. Ömer es-Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id* (İstanbul: İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgahı, 1281), 13.

¹² Rifat Türkel, “Netâciyü'l-İtikâdiyye fî Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye İsimli Risâlenin İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Değerlendirilmesi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (Nisan 2016), 370.

¹³ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 12.

seyin Vassâf, eserinde Gümüşhânevî ile ilgili bilgiler verirken halifeleri arasında Hacı Hasan Efendi'yi de zikretmiş,¹⁴ bunun haricinde herhangi bir detay bilgi vermemiştir.

Bağdatlı İsmail Paşa'nın (ö.1920) *İzâhu'l-meknûn*'unda: "العقائد زبدة" ¹⁵ ونخبة الفوائد تأليف حسن بن عمر الصنقوري الرومي المدرس şeklinde bir bilgiye rastlanmıştır. Bu bilgiden hareketle Sunkûri'nin Anadolu'ya nispetle Rûmî diye anıldığı görülmekte, bu da onun Anadolu şehirlerinden Çorum'un Sungurlu ilçesine nispet edilmesinin doğruluğunu göstermektedir. Yine buradaki bilgi doğrultusunda Sunkûri'nin, müderris olduğu anlaşılmaktadır. Hocası ve müürşidi Gümüşhânevî'nin Bayezit ve Mahmudpaşa medreselerinde müderris¹⁶ olarak hizmet ettiği göz önünde bulundurulduğunda onun da bu medreselerde yetişip müderrislik seviyesine ulaştığını söylemek mümkün görünmektedir. Yine onun Osmanlı müderrislerinden olduğu iddiasını güçlendirecek bir başka delil ise karşılaşmış olduğumuz şu kayıttır: "...te'lif olunan işbu Zübde-i 'akâyid nâm risale ve derûnunda ve kenarında bazığarîbeler ile mecmû'a-yı merğûbe olup turâb-u ekdâmi'l-mesâkîn, dersi'âm ve dârü'l-hilâfeti'l-'aliyye müderrislerinden Sunkûri el-Hâc Hasan bin Ömer el-'arîf bi Şehînzâde -'amelehullâhu el-hüsnâ ve'z-ziyâde- dâ'îlerine mensûb olmağla..."¹⁷ Verilen bu malumat doğrultusunda Sunkûri'nin, yaşamış olduğu dönemin dersiâmlarından ve Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye medresesinin müderrislerinden olduğu bilgisine ulaşılmış oluyoruz. Bu ifadeler müellifin -karşılaşmış olduğumuz eserlerinin bulunduğu mecmuların tümünde sarîh bir şekilde yer almaktadır. Sunkûri'nin, dersiâmlık gibi üst düzey ilmî bir görev alması ve bunun yanında Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye medresesi gibi önemli bir kurumda müderris olarak hizmet etmesi onun ilmî açıdan yetkinliğine ve yaşadığı toplumda kabul gören bir âlim olduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca Sunkûri'nin "Şehînzâde"¹⁸ ismi ile tanınan bir kimse olduğu bilgisine de ulaşılmış olup başka kayıtlarda da yine müellif için

¹⁴ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1999), 2/13.

¹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945), 1/611.

¹⁶ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/341. Ayrıca bkz. İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddin (k.s): Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1984), 18.

¹⁷ Risalenin yer aldığı mecmuanın 86. sayfasında geçmektedir. Mecmua içeri-sindeki risalelerden bağımsız olarak yer almaktadır.

¹⁸ Bir önceki dipnotta verilen yerde geçmektedir.

“Şehinzâde” isminin kullanıldığı görülmektedir.¹⁹ Ancak bu isimlendirme üzerinden onun hayatına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Sunkürî'nin hangi tarihte doğduğu bilgisine de ulaşılamamıştır. Ancak hocası ve müürşidi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda Sunkürî'nin XIX. yüzyılda yaşadığı -özellikle bu yüzyılın ikinci yarısında- yaşamış olduğu sonucuna ulaşılabılır. Ayrıca *Zübdetü'l-'akâid* adlı eserin matbu olarak basıldığı tarih, tüm mecmualarda hicrî 1281 yılı Şaban ayı olarak geçmektedir. Yani müellif bu tarihten önce hayattaydı. Ancak bu sınırlı bilgiler, müellifin doğum tarihi hakkında kesin olarak bir hükme varmamızı engellemektedir. Öte yandan müellifin ne zaman vefat ettiğiyle alakalı bir bilgiye de sahip değiliz.

Müellifin hayatı hakkında yapılan araştırma, inceleme ve tetkikler sonucu kısıtlı bilgilere ulaşılmış, müellifin -karşılaşmış olduğumuz- kendi eserleri ile müürşidi Gümüşhânevî hakkında yazılan eserler onun; babası, nispet edildiği yer, lakabı, eserleri, yaşadığı dönem, ilmî şahsiyeti gibi hususlar hakkında bazı çıkarımlarda bulunmamız noktasında yol gösterici olmuştur.

1.2. İlmî Şahsiyeti

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulamadığımız Sunkürî'nin ilmî şahsiyeti hakkında, kendi eserleri ve hocası Gümüşhânevî ile ilgili yazılan eserler üzerinden ulaştığımız sınırlı bilgiler ışığında bazı değerlendirmeler yapabiliriz. Sunkürî'nin dersîâm ve Dârü'l-Hilâfeti'l-'Aliyye müderrislerinden olduğu bilgisini yukarıda paylaşmıştık. Dolayısıyla onun, medrese eğitimi aldığını, süreçleri başarılı bir şekilde tamamlayarak müderris olduğunu bilmekteyiz.

İslâm ilim-kültür geleneğinin geçmişten günümüze ulaşmasını sağlayan başlıca eğitim-öğretim kurumlarından²⁰ birisi de medreselerdir. Bu kurumun temel yapı taşlarından birini müderrisler oluşturuyordu.²¹ Bu kurumda ders veren hocalar müderris olarak²², bu kurumların yanında camide halka açık bir şekilde ders veren kimseler

¹⁹ Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Muhammed b. Habib en-Nisâbüri, *Devâü'l-ebdân*, çev. Hasan b. Ömer es-Sunkürî (İstanbul, 1300), 12.

²⁰ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/323.

²¹ Mehmet İpşirli, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/330.

²² Mehmet İpşirli, “Müderris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/468.

ise dersiâm²³ olarak isimlendiriliyordu. Osmanlılarda bir kimsenin müderris olabilmesi için ilim ehli ve fazilet sahibi olması gerekirdi. Ayrıca medreseden icazetli kimseler müderrislik için aday olabiliyordu.²⁴ Müderrisler, medrese müfredatında yer alan belagat, mantık, kelam, sarf-nahiv, dil ve edebiyat, tefsir, hadis, fıkıh gibi dersleri okutuyorlardı. Bunun yanında Gazzâlî (ö. 505/1111), Nesefî (ö. 537/1142), Zemahşerî (ö. 538/1144), Râzî (ö. 606/1210), Beyzâvî (ö. 685/1286), İcî, Teftâzânî (ö. 792/1390), Cürcânî gibi âlimlerin eserlerini takrir ediyorlardı.²⁵

Genel hatlarıyla verilen bilgiler neticesinde müellifimiz Sunkürî'nin, İlmiye teşkilatına mensup olduğu ve onun bir müderris ve dersiâm olacak seviyede ilmî birikime sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca Sunkürî'nin, zikri geçen vasıfları haiz olduğu, medresede öğrencilere, camide halka klasik eserleri takrir edecek ve anlatacak seviyede müktesebatının olduğu söylenebilir.

Sunkürî'nin eserlerini muhteva tahliline tabi tuttuğumuzda bazı önemli bilgilere ulaşmamız mümkündür. *Zübdetü'l-'akâid*'in, milel ve nihâl türü bir eser olmasından hareketle müellifin İslâm mezhepleri ve kelamının yanı sıra diğer dinler ve mezhepler hakkında da bilgi sahibi olduğuna ulaşabiliriz. Ayrıca *Tâife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İtikâdlarını Reddeden* bir risale telif etmesi onun bu konulardaki vukufiyetini göstermektedir. Müellifin, *Zübdetü'l-'akâid* adlı eserinde kelama dair konuları ele alması, her mezhebin kelamî görüşlerini zikretmesi onun bu alandaki yetkinliğini göstermektedir. Ayrıca müellifin, Arapça ve Farsçaya ciddi bir vukufiyetinin olduğu da anlaşılmaktadır. Arapça telif edilen eserleri Türkçe'ye tercüme etmiş olması; eserlerinin bazı bölümlerinde Farsça beyitlere yer verip bu beyitleri tercüme etmesi onun bu iki dile hakim olduğunun göstergesidir.

Sunkürî'nin eserlerinde birçok fıkıh, tefsir, hadis eserinden istifade etmesi onun bu ilimlere de vakıf olduğuna işaret etmektedir. Zira sûfi meşrep biri olan Sunkürî, *Gulât-ı sûfiyyenin bid'at-ı kabîhalarını red hakkında risâle* adında küçük hacimli bir risâle telif ederek burada, aşırı giden sûfilere dair hükümlerde bulunmuş²⁶, bu hükümlere ulaşırken birçok tefsir, hadis, fıkıh eserini kaynak olarak kullanmıştır. Müellifin, farklı mezheplere mensup âlimlerin eserlerinden istifade etmesi ve çok yönlü bir araştırma sonucu hüküm vermiş

²³ Mehmet İpşirli, "Dersiâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/185.

²⁴ İpşirli, "Müderris", 31/468.

²⁵ İpşirli, "Medrese", 28/328.

²⁶ Hasan b. Ömer es-Sunkürî, *Gulât-ı sûfiyyenin bid'at-ı kabîhalarını red hakkında risâle* (İstanbul: İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, 1281), 78.

olması onun İslâmî ilimler alanında yetkinliğe sahip olduğunu göstermektedir. Sunkürî'nin, sūfî bir eğilime sahip olması ve bunun yanında bulunduğu dönemde aşırı giden bazı sūfî grupları incelemiş olması onun bu konulardaki yetkinliğini göstermektedir.

1.3. Mezhebî Konumu

Hayatı hakkında sınırlı bilgilere ulaşılmış olduğumuz Sunkürî'nin itikadî-amelî mezhebi ile ilgili her ne kadar kesin bilgi bulunmasa da elde edilen bazı bilgiler ışığında mezhebî aidiyeti hususunda bazı çıkarımlarda bulunulabilir. Öncelikle Sunkürî'nin, Hanefî-Mâtürîdî bir gelenekten gelmiş olması ve böyle bir toplumda yaşamış olması onun kimliği hakkında bazı ipuçları vermektedir. Onun hocası ve mürşidi olan Gümüşhânevî, Hanefî-Mâtürîdî kimliğe sahiptir.²⁷ Bu ekolden gelmiş olması her ne kadar onun bu mezhebe bağlı olduğuna işaret etse de bu bilgi kesin bir hüküm vermek için yeterli değildir. Zira Sunkürî, İslâm mezheplerini ele almış olduğu *Zübdetü'l-'akâid* adlı eserini Eş'arî makâlât geleneğinin tasnif sistemine göre telif etmiştir. Bu husus, onun Eş'arî olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Sunkürî'nin mezhebî kimliğini tespit edebilmek için onun eserlerine müracaat etmek gereklidir. Zira eserlerinde değinmiş olduğu kelâmî konular ile fikhî konularda başvurmuş olduğu kaynak eserler ve söylemler bu hususta yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid* adlı eserinde fırka-i nâciye hakkında bilgi verirken, fiillerin yaratılması ve istitâat konusunda “teklif-i mâ lâ yutâk”ın caiz olmadığını belirterek Mâtürîdî bir anlayış sergilemiştir.²⁸ Zira Eş'arîler bunun aklen mümkün olduğunu belirtirlerken Mâtürîdîler bunu caiz görmezler.²⁹ Bunun haricinde Sunkürî; Allah'ın zatiyla kâim, ezeli, kadim sıfatlarından bahsederken bunların arasına tekvin sıfatını da dahil etmiştir.³⁰ Müellifin bu konuda vermiş olduğu bilgiler onun Mâtürîdî olduğunun kesin delilidir. Zira tekvin sıfatının Allah'ın zatiyla kâim, kadim ve müstakil bir sıfat³¹ olduğu

²⁷ Gömbeyaz, “Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-'itikâdiyye fi usûlî'l-fırakî'l-İslâmiyye”, 750. Ayrıca bkz.: İrfan Gündüz, “Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/276-277.

²⁸ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 25.

²⁹ Mustafa Sinanoğlu, “Teklif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/386. Ayrıca bkz. Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2017), 314.

³⁰ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 27.

³¹ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 314.

Mâtürîdiler tarafından kabul edilen ve dile getirilen bir husustur.³² Eş'ariler tekvîn sıfatını kudret ve iradenin taalluku olarak değerlendirmişler ve itibarî bir sıfat olarak kabul edip³³ müstakil bir sıfat olarak telakki etmemişlerdir.³⁴

İtikatta Mâtürîdi olduğuna kanaat getirdiğimiz Sunkürî'nin, amelde de Hanefî mezhebine bağlı olduğu görülmektedir. Zira eserlerinde fikhî bir hüküm ile ilgili başvurmuş olduğu kaynaklar Hanefî âlimlerine ait eserlerdir. Nitekim *Zübdetü'l-'akâid* adlı eserinde mürtedin hükmü ile ilgili İbn Nüceym'in (ö. 970/1563) *el-Eşbâh ve'n-nezâir* adlı eserinden istinbatta bulunması³⁵, bunun yanında Hanefî âlimlerinden Âlim b. Alâ'nın (ö. 786/1384) *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* ile el-Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) *el-Fetâva'l-Bezzâziyye* adlı eserine atıflarda bulunmuş olması onun Hanefî olduğunun göstergesidir. Zira amelî konularda takipçisi olduğu mezhebin kaynaklarını esas alması anlaşılabilir bir durumdur. Bu bilgiler muvacehesinde Sunkürî'nin, Hanefî-Mâtürîdi olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1.4. Tasavvufî Yönü

Osmanlı'nın XIX. yüzyıl âlimlerinden ve Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden³⁶ Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî'nin müritlerinden, talebelerinden ve halifelerinden³⁷ Sungurlulu Hacı Hasan Efendi'nin, tarikat ehli bir kimse olduğu görülmektedir. Zira onun, Nakşibendiyye tarikatının Hâlidîyye koluna mensup³⁸ olduğu bildirilmektedir. Sunkürî, mürşidi olan Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî'ye tabi olduğunu³⁹, bununla birlikte Hâlid-i Bağdâdî'ye ve Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye koluna mensup olduğunu dile getirmektedir.⁴⁰

Sunkürî'nin bir mürşide ve tarikata bağlı oluşu etkisini eserlerinde de göstermektedir. Nitekim eserinin birçok yerinde tasavvufî motiflere rastlamak mümkündür. O, *Zübdetü'l-'akâid* adlı risalesinin

³² Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî usûli'd-dîn*, thk. Ahmed Mahmud eş-Şehâde (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanifiyye, 1440), 56.

³³ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ketebe, 2022), 189-190.

³⁴ Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 134.

³⁵ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 82.

³⁶ Gündüz, "Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddin", 14/276-277.

³⁷ Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, 2/343.

³⁸ Osman Aydın, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Mezhepler Tarihi Yazıcılığı* (Ankara: Hitit Kitap, 2008), 200.

³⁹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 13.

⁴⁰ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 26.

bir bölümünde “iman ağacı”⁴¹ adını verdiği temsili bir ağaç çizmiş ve bu ağacı yetmiş dokuz şubeli bir hurma ağacına benzetmiştir. Bu ağacın altında açıklama sadedinde bazı bilgilere yer vermiş, imanın beş taraf üzerinde bulunduğunu ve neticede bunların imanın şubeleri olduğunu belirtmiştir.⁴² Bu beş şey Nakşibendiye geleneğinde letâif-i hamse (kalp-ruh-sır-hafî-ahfâ) olarak bilinen seyrüsülük metodudur.⁴³ Bu geleneğe mensubiyetinin vermiş olduğu etki böylelikle eserlerine de yansımıştır.

1.5. Eserleri

Yapılan araştırmalar neticesinde Sunkürî'nin, kütüphanelerde yazma eserleri tespit edilememiştir. Ancak matbu halde basılan eserlerinin olduğu görülmüştür. Bu eserlerden bazıları müellifin, başka eserleri tercümesi şeklinde iken bazıları bizzat kendi telifatıdır. Kütüphanelerde karşılaşılmış olduğumuz eserleri şunlardır:

1.5.1. Zübdetü'l-'akâid nuhbetü'l-fevâ'id⁴⁴

⁴¹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuhbetü'l-fevâ'id*, 17-18.

⁴² Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuhbetü'l-fevâ'id*, 18.

⁴³ Osman Türer, “Letâif-i Hamse”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/143.

⁴⁴ Eserin kendi ismiyle veya başka isimler altında kayıtlı olduğu bazı kütüphaneler ve kayıt özellikleri şöyledir:

(a-) İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'nda Zübdetü'l-akaid, Nuhbetü'l-fevaid [العقائد، زبدة] / es-Sungurî, Şahinzâde Hasan b. Ömer [عمر السنكوري، شاهين زاده حسن بن] adıyla, OE_TK_00965 demirbaş ve 297.4 SUN 1281 H/1864-1865 1 yer numarasıyla kayıtlı olup 24x16 cm fiziksel özelliklere sahiptir. Ayrıca hicri 1281, miladi 1864-1865 yılında İsmail Hakkı Litoğrafya Destgâhı'nda basıldığı da belirtilmiştir. Çalışmamızda bu nüshayı esas aldık.

(b-) Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda Zübdetü'l-Akaid Nuhbetü'l-Fevaid=Netayic-i İtikadiyye Ter. adıyla, 02330/023272 demirbaş ve 297.47 yer numarasıyla İlahiyat Fakültesi bölümünde kayıtlıdır. 86 sayfadan müteşekkildir. Yayın yeri ve tarihi hakkında bilgi verilmemiştir.

(c-) Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda Zübdetü'l-Akaid Nuhbetü'l-Fevaid=(Netayic-i İtikadiyye Ter. / çev.: es-Sunkuri Hasan b. Ömer adıyla, 02668/AR0458 demirbaş ve 297.47 yer numarasıyla İlahiyat Fakültesi bölümünün Arapçılı odasında kayıtlı olup 83 sayfadır. Eser, 1281'de İstanbul İbrahim Hakkı Litoğrafya Taşd.'da basılmıştır.

(d-) Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu'nda Elsine-i Nasda Kızılbâş Demekle Maruf Taife-i Rezile Hk. Ris. / es-Sunkuri el-Hac Hasan b. Ömer el-Halidi=Şahinzade, en-Nakşibendi adıyla, 02626/AR0261 demirbaş ve 297.63 yer numarasıyla İlahiyat Fakültesi bölümünün Arapçılı odasında kayıtlı olan bir mecmua içerisinde bulunmaktadır. Mecmuanın ilk risalesidir. 5 (s: 89-9 s. {not:Ekte-2} fiziksel özelliğe ve İstanbul İbrahim Hakkı Litoğrafya Taşd., 1281 yayın bilgisine sahiptir.

Sunkürî'nin İslâm mezheplerine bakışını yansıtmak amacıyla çalışmamızda esas aldığımız bu eser, birçok kütüphanede matbu olarak bulunmaktadır. Gümüşhânevi'nin, İslâm fırkalarını tasnif etmek amacıyla yazdığı *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı Arapça eser⁴⁵, Sunkürî tarafından *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id* şeklinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Toplam üç bölümden oluşan eser; bir mukaddime, sekiz bâb ve bir hâtîme üzerine tertip edilmiştir.⁴⁶ Mukaddime kısmında müellif; İslâm'dan uzak olan fırkalar, şeytan tasavvuru, ilk ihtilaflar, şecere-i imân ve şecere-i nîrân gibi konulara değinmektedir. Eserin ikinci bölümünde İslâm fırkalarını tasnif etmekte, hâtîme kısmında ise vermiş olduğu bilgileri toparlayarak genel bir özet şeklinde sunmaktadır.

Eserin yazılış amacı olarak müellif, ilim ve fazilet sahibi kimselerin yok olmaya yüz tutup sayılarının azalmasıyla insanlara amelî ve itikadî konularda önderlik edecek kimsenin kalmadığını belirtip insanların bu konulardaki cehaletleri sebebiyle dünyanın süsüne ve fani oluşuna aldanarak bidat ehline ve sapkın fırkalara girip kurtuluşa eren firkadan uzaklaştıklarını dile getirmiştir.⁴⁷ Bu insanlara faydalı olmak ve kurtuluşa eren firkanın itikadını sapkın fırkaların itikadından ayırmak için kısa ve özlü bir risale yazma amacında olduğunu bildirmiştir. Bu amacını gerçekleştirmek niyetindeyken mürşidi ve hocası Gümüşhânevi, telif etmiş olduğu *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı Arapça risaleyi kendisine vermiştir.⁴⁸ Sunkürî, uzun süreden beri fırka-i nâciye itikadını fırak-ı dâlle itikadından ayırt edecek bir risale yazma amacına temel olan bu eserin, hocası tarafından kendisine verildiğini ve yine hocası tarafından Türkçe'ye tercüme edilmesinin istendiğini belirtmekte, bunu bir emir olarak telakki ederek Müslümanlara faydalı olacak bir eser kalması için bu emri yerine getirmek maksadıyla bir dakika bile kaybetmeden hemen eseri yazma işlemine başladığını vurgulamaktadır.⁴⁹

Bu eserin başlıca kaynağı, Gümüşhânevi'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye* adlı eseridir. Sunkürî, fırkaların tasnifini yaparken bu eserin yanı sıra başka kaynaklara da başvurmuştur. Öncelikle yetmiş

⁴⁵ Gümüşhânevi'nin söz konusu eseri bağlamında mezhepler tarihçiliğine dair geniş bilgi için bkz. Nurcihan Ata, *İtikadî İslâm Mezhepleri Tarihçiliği Bağlamında Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 35-79.

⁴⁶ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 3.

⁴⁷ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 3.

⁴⁸ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 3.

⁴⁹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 3.

üç fırka hadisi olarak bilinen⁵⁰ rivayeti esas almış ve tasnifi bu rivayet üzerinden gerçekleştirmiştir. Ayrıca Sunkürî, söz konusu eserin kaynakları arasında *Şerhu'l-Mevâkıf*, *Şerhu'l-Makâşid* ve *el-Milel ve'n-nihâl*'i zikretmektedir.⁵¹ Sunkürî, İslâm fırkalarının asıllarının sekiz tane olduğunu dile getirmekte, bunların sırasıyla Mu'tezile, Şîa, Havâric, Mürcie, Cebriyye, Neccâriyye, Müşebbihe ve Nâciye olduğunu belirtmekte ve bu sayının, -her bir fırkanın alt kollarıyla beraber- toplamda yetmiş üçe ulaştığını zikretmektedir.⁵²

1.5.2. Tâife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İ'tikâdlarını Reddeden Risâle

Kütüphane kayıtlarında Sunkürî tarafından telif edildiği belirtilen risâle, toplamda beş buçuk sayfadan oluşmaktadır. Bu risâle Türkçe yazılmış olup hicrî 1281 yılında basılmıştır. Eser içerisinde veya kenar kayıtlarında kim tarafından telif edildiği belirtilmemiştir. Ancak Sunkürî ile ilgili araştırmalarımızda bu eserin kendisine nispet edildiği görülmüştür.⁵³

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı âlimlerinin Yahudilik ve Hıristiyanlığa reddiye tarzında kitap ve risâleler kaleme aldıkları bilinmektedir.⁵⁴ Dönemin İslâm âlimleri, Batı medeniyetinin karşısında kaybetmişliğin verdiği bir halet-i ruhiye içinde Hıristiyanlığa eleştiriler yöneltmişlerdir. Müellifimiz de bu konuda eser telif etmiş, dönemin ilmî anlayışına ayak uydurmuştur. Müellif, esere Hıristiyanlar'ın bugün ellerinde bulunan dört İncil'in tahrif edilen İncil'ler olduğunu belirterek başlamış⁵⁵, dîn-i Nasârâ'nın, dîn-i İsa olmadığını dile getirmiştir.⁵⁶ Risâlenin dört sayfasını Hıristiyanlara ayırdıktan sonra son sayfayı Yahudilere ayırmış, Yahudiler ve Hıristiyanların ellerinde bu-

⁵⁰ Bu hadislerin tespit ve tahlili için bkz. Özler, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, 21-51.

⁵¹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 83.

⁵² Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 20.

⁵³ *Zübdetü'l-'akâid*'in fiziksel özellikleri ile ilgili kayıtlara bkz.

⁵⁴ Halil İbrahim Bulut, "Hacı Abdullah Petrici ve Risâle fî Reddi'r-Revâfız ve İsbâti Temâmiyyeti Kur'an-ı 'Azîmi's-Şân Adlı Risâlesinde Kur'an'ın Tahrif Edildiği İddialarına Karşı Eleştirileri", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/1 (2019), 3.

⁵⁵ Hasan b. Ömer es-Sunkürî, *Tâife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İ'tikâdlarını Reddeden Risâle* (İstanbul: İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, 1281), 83.

⁵⁶ Sunkürî, *Tâife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İ'tikâdlarını Reddeden Risâle*, 87.

lunan Tevrat ve Zebur'un tahrif edildiğini ve kesinlikle kaynak olmayacaklarını belirtmiş, Yahudilerin ve Hıristiyanların tahrifatlarını ve itikatlarının bozuk oluşunu açıklamıştır.⁵⁷

1.5.3. *Elsine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Ma'rûf Tâife-i Rezîlenin Hezeyânlarını Mübeyyin Bir Risâle*

Bu risâle altı sayfadan müteşekkil olup Türkçe olarak telif edilmiştir. Risâlenin girişinde bu eserin, el-Hâc Hasan b. Ömer'e ait olduğu belirtilmiştir.⁵⁸ Bu aidiyetin, bizzat müellifin kendisi tarafından dile getirmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Girizgâh sadedinde kısa açıklamadan sonra müellif, eserin üç bâb ve bir tenbihten oluştuğunu dile getirmektedir.⁵⁹ İlk bâbda bu taifenin bazı çirkin durumlarını beyan eden müellif, bu taifenin sapkın fırkalardan biri olup Kızılbaş adıyla bilindiğini belirtir. Haram olan şeyleri helal saymaları, vacip olan şeyleri de haram kabul etmeleri sebebiyle küfre düştüklerini beyan eder. Ayrıca ilk üç halifenin hilafetlerini kabul etmemeleriyle sapıklığa gittiklerini belirtir.⁶⁰ İkinci bâbda müellif; bu sapkın fırkanın, kat'î delillerle doğru yoldan sapıp küfre düştüklerini çeşitli fıkıh eserlerinden ve Kur'an'dan deliller getirip açıklamaktadır.⁶¹ Üçüncü bâbda Sunkûrî, bu gürûhun tekfir edilmesinden sonra üzerlerine terettüp eden şerî hükümler akabinde hasıl olan bazı faydalardan bahsetmekte, son olarak tenbih kısmında, bu gürûhun; ilâhiyyât, nübüvvât ve sem'îyyât konularının birçoğunu inkar ettiklerini açıklamaktadır.⁶²

1.5.4. *Devâü'l-ebdân*

Ebü'l-Kâsım Muhammed en-Nisâbü'rî'nin (ö. 406/1016) Arapça olarak telif ettiği *Tıbbü'n-Nebî* adlı eserinin Sunkûrî tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiş halidir. Söz konusu eserin tercümesinin

⁵⁷ Sunkûrî, *Tâife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İtikâdlarını Reddeden Risâle*, 88.

⁵⁸ Hasan b. Ömer es-Sunkûrî, *Elsine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Ma'rûf Tâife-i Rezîlenin Hezeyânlarını Mübeyyin Bir Risâle* (İstanbul: İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, 1281), 89.

⁵⁹ Sunkûrî, *Elsine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Ma'rûf Tâife-i Rezîlenin Hezeyânlarını Mübeyyin Bir Risâle*, 90.

⁶⁰ Sunkûrî, *Elsine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Ma'rûf Tâife-i Rezîlenin Hezeyânlarını Mübeyyin Bir Risâle*, 92.

⁶¹ Sunkûrî, *Elsine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Ma'rûf Tâife-i Rezîlenin Hezeyânlarını Mübeyyin Bir Risâle*, 92.

⁶² Sunkûrî, *Elsine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Ma'rûf Tâife-i Rezîlenin Hezeyânlarını Mübeyyin Bir Risâle*, 94.

Sunkürî'ye ait olduğu yine eserin içerisinde bizzat Sunkürî tarafından "...el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkürî el-'arîf bi-Şehînzâde..." şeklinde dile getirilmiştir.⁶³ Sunkürî, en-Nisâbü'rî'ye ait olan Arapça eserin adının *Tıbbu'n-Nebî* olduğunu, kendisinin bu eseri tercüme edip "*Devâü'l-ebdân*" adını verdiğini bildirmektedir.⁶⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla eser, toplamda kırk altı sayfadan ve kırk sekiz bâbdan oluşmaktadır. Bu bâbların tamamında Hz. Peygamber'e isnad edilen yüzden fazla hadis rivayeti bulunmaktadır. Her bâbın altında konuyla ilgili rivayetler verilmiştir.⁶⁵

1.5.5. *Gulât-ı sūfiyyenin bid'at-ı kabîhalarını red hakkında risâle*

Sunkürî'ye nispet edilen eserlerden biri "*Gulât-ı sūfiyyenin bid'at-ı kabîhalarını red hakkında risâle*" adlı Türkçe olarak telif edilen risâlesidir. Bu risâle bazı aşırı sūfilerin zikir esnasında dönmeleri, oynamaları, birbirlerini tepmeleri, kucaklaşmaları, el ele vurmaları, teğannî ile sesli bir şekilde zikirde bulunmaları gibi yapmış oldukları eylemlerin şeriatta makbul olmayıp yasaklandığını beyan etmek amacıyla telif edilmiştir. Bu husus risâle içerisinde müellif tarafından da dile getirilmiştir.⁶⁶

2. Sunkürî'nin İslâm Mezheplerine Bakışı

İslâm dünyasında ortaya çıkan siyasî ve itikadî mezheplerin sayısı, kimliği ve tasnifi meselesi geçmişten beri tartışılmalı hususlardan biri olmuş, mezheplerin tasnifi ve sayısı konusunda farklı tutumlar sergilenmiş, konuyu ele alan kimselerin mezhebî aidiyetleri, tasnif ve sayı meselesinde bakış açılarını etkilemiştir.⁶⁷ Konuya dair araştırma ve incelemede bulunarak çeşitli telif eserler meydana getiren âlimler, Hz. Peygamber'den farklı varyantlarla nakledilen meşhur rivayete dayanmışlardır. Bu rivayete göre Yahudi ve Hıristiyanlar yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrılmış, Hz. Peygamber'in ümmeti ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan biri kurtuluşa erecek diğerleri ise cehenneme girecektir.⁶⁸ Farklı varyantları olan bu rivayetler, makâlât yazarları tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. Malâtî

⁶³ Nisâbü'rî, *Devâü'l-ebdân*, 12.

⁶⁴ Nisâbü'rî, *Devâü'l-ebdân*, 12-13.

⁶⁵ Bkz. en-Nisâbü'rî, *Devâü'l-ebdân*, 10-55.

⁶⁶ Sunkürî, *Gulât-ı sūfiyyenin bid'at-ı kabîhalarını red hakkında risâle*, 44.

⁶⁷ Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, 63-67.

⁶⁸ Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Beyrut: Dârü'l-kitâbi'l-'arabiy, ts.). Muhammed b. İsa Ebû İsa Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-türâsi'l-'arabiy, ts.). Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnavut (Mü'essesetü'r-risâle, 1420), 14/124.

(ö. 377/987), Bağdâdî (ö. 429/1037-38), İcî gibi âlimler bu sayıyı hakiki anlamda alırken Râzî, Celaleddin ed-Devvânî (ö. 908/1502), Şâtıbî (ö. 790/1388) gibi âlimler bu sayının kesretten kinaye olduğunu, hakiki anlamda kullanılmadığını dile getirmiş ve eserlerini bu bağlamda telif etmişlerdir. Ayrıca rivayette zikri geçen kurtuluşa eren fırka ile sapkın fırkanın kimlikleri konusu da problemlili hususlardan biridir. Bu fırkaların özellikleri, âlimler arasında farklı şekillerde değerlendirilmiş ve bu değerlendirme çerçevesinde fırka-i nâciye ve firak-ı dâlle tanımlaması yapılmıştır.⁶⁹

Yetmiş üç fırka rivayetini esas alarak İslâm mezheplerini tasnife tabi tutan âlimlerden biri de Hasan b. Ömer es-Sunkürî'dir. Sunkürî, öncelikle bu fırkaların aslının sekiz tane olduğunu dile getirmiş, bu fırkaların her birinin alt fırkalara ayrılıp toplamda yetmiş üç sayısına ulaştıklarını, bunun kesretten kinaye olduğunu belirtmiş, bu sayının daha fazla olabileceğini vurgulamış, daha sonra ana fırkaları; Mu'tezile, Şîa, Havâric, Mürchie, Cebriyye, Neccâriyye, Müşebbihe ve Nâciye şeklinde sıralamıştır.⁷⁰ Bu taksimattan sonra müellif, Hz. Peygamber'den nakledilen ve "iftirâk hadisi" diye bilinen iki rivayeti zikrederek eserini, bu rivayete dayanmak suretiyle tasnif edeceğini henüz giriş kısmında ifade etmiştir.

Bu rivayetlerin ardından müellifin, -mezheplere ve mezhepleşmeye bakışını göstermesi bakımından- fırka-i nâciyenin dışında kalan yetmiş iki fırkayı sadece sapkın gruplar olarak isimlendirmekle yetinmeyip söz konusu fırkaları tekfir etmesi anlamlıdır. Nitekim o, bu fırkalardan yetmiş ikisinin batıl olduğunu, yapmış oldukları ibadetlerin bir geçerliliğin olmayacağını, zira akide sağlam olmadıkça amelin de sağlam olmayacağını, zarûrât-ı dîniyyeyi inkar etmeleri sebebiyle bu fırkaların, kılın hamurdan çıktığı gibi imandan çıktıklarını dile getirmektedir.⁷¹ Sapkın ve cehennemlik fırkaları tavsifinin akabinde müellif, kurtuluşa eren fırkayı kısaca tanıtmaktadır. Yetmiş üçüncü fırkanın hak olduğunu, bu konuda hata ihtimalinin olmadığını çünkü bu fırkanın, Hz. Peygamber'in ve ashabının yolu üzere olduklarını dile getirip bunlara "Ehl-i Sünnet", "Ümmet-i İttiba" ve "Fırka-i Nâciye" denildiğini belirtir.⁷²

Sunkürî'nin; İslâm fırkalarının sayısı, tasnifi ve kimliği hakkında yapmış olduğu girizgâh, onun bu konuda Hz. Peygamber'den nakle-

⁶⁹ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 63-66.

⁷⁰ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 20.

⁷¹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 20-21.

⁷² Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 21.

dilen rivayetleri esas aldığını göstermektedir. Sunkürî, fırkaların sayısı ve taksimi konusunda hocasının eseri ve Cürçânî'nin eserinde yer alan sistemi aynı şekilde takip etmiş, anlatımı zenginleştirmiş ve kurtuluşa eren fırkayı kısaca tavsif edip farklı isimlendirmelere gitmiştir.⁷³ Ana fırkaların sayısını sekiz olarak belirleyen Sunkürî, bundan sonra her bir fırkayı bir bâb altında ele almış, öncelikle fırka-i nâciye ile başlamıştır.

Çalışmanın bu bölümde *Zübdetü'l-'akâid*'i bağlamında müellifin, İslâm fırkalarının asılları ve alt kolları hakkında vermiş olduğu bilgiler ele alınıp bu bilgiler doğrultusunda eserin, kaynaklarıyla mukayesesi yapılacaktır. Bu kaynaklardan özellikle *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*, *el-Milel ve'n-nihal* ve *Şerhu'l-Mevâkıf* esas alınacaktır. Bunların yanında gerekli görüldüğü hallerde *el-Mevâkıf* ve *Ebkârü'l-efkâr* gibi eserlere de değinilecektir. Böylelikle müellifin, İslâm mezheplerine dair görüşleri mukayeseli bir şekilde ortaya konulacaktır.

2.1. Fırka-i Nâciye

Sunkürî, İslâm mezheplerini sekiz ana başlık altında ele almış ve bu fırkalardan ilk olarak fırka-i nâciye hakkında bilgi vermiştir.⁷⁴ Sunkürî'nin, ilk bâbda fırka-i nâciyeyi ele alması, onun bu konuda *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'deki usulü takip ettiğini göstermektedir. Zira Gümüşhânevî de benzer girizgâhla eserine giriş yapmış ve ilk olarak fırka-i nâciyeyi ele almıştır.⁷⁵

“Kurtuluşa eren fırka”nın kimliğine dair açıklama yaparken Sunkürî'nin, rivayette geçen, “*Benim ve ashabımın yolu üzere olanlardır.*” mealindeki cümleyi esas aldığı anlaşılmaktadır. Bu ifadelerin, Ehl-i Sünnet'i gösterdiği hususunda onun hiçbir şüphesi yoktur. Fırka-i nâciye içerisinde Ehl-i Hadis'i özellikle zikretmeyip burada sadece Mâtürîdiler ile Eş'ariler'i dahil eden müellif, bu fırkaya mensup olan kimselerin, itikatta Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944) ile Ebû'l-Hasen el-Eş'arî'ye (ö. 324/935-36) tabi olduklarını, bu iki zatın itikatta imam olduklarını ve onlardan birinin sözüne uyan kimsenin ehl-i necâttan olup ahiret mutluluğuna ulaşacaklarını belirtmiştir.⁷⁶ O, İmam Eş'arî'nin, Ebû Ali el-Cübbâî'ye (ö. 303/916) muhalefet eden ilk kişi olduğunu ve oradan Ehl-i sünnet ve cemaat mezhebine geçtiğini dile getirmiştir.⁷⁷ Bunların aynı zamanda amelî konularda Ebû

⁷³ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 21.

⁷⁴ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 21.

⁷⁵ Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (Kütahya: Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 3121), 100a.

⁷⁶ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 21.

⁷⁷ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 21.

Hanîfe (ö. 150/767), İmam Şafîi (ö. 204/820), İmam Mâlik (ö. 179/795) ve Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) tabi olduklarını ve hepsinin Ehl-i Sünnet olduklarını belirtip, itikat yönünden hepsinin bir olduğunu ve tüm peygamberlerin, meleklerin ve İslâm yoluna giren tüm ümmetin, bu itikat üzere olduklarını beyan etmiştir.⁷⁸ İtikadı, Ehl-i sünnet itikadına muhalif olan kimselerin, gece gündüz ibadet etmelerinin bir anlamının olmadığını zira bu ibadetlerin hiçbirinin kabul olmayacağını dile getiren müellif, yazmış olduğu risâleyi okuyan kimselere hitaben, manasını anlayıp Allah katında ve insanlar nezdinde mümin olabilmeleri için bu risâleye özen göstermeleri gerektiğini belirtmiştir.⁷⁹

Buraya kadar fırka-i nâciyenin kimliği hakkında bilgi veren müellif, bu malumattan sonra Ehl-i sünnet ve cemaat itikadı üzere olanların; ilâhiyyât, nübüvvât ve sem'îyyâta dair ortak düşünce ve görüşlerinden bahsederek bu konularla, sonraki bölümlerde ele alacağı sapkın fırkaların dalaletlerini ortaya koymak için bir temel oluşturmuştur. Bu yöntemle onun, hak olan görüşleri ortaya koyup bunun dışında kalan görüşlerin bidat ve dalalete sevk ettiğini vurgulamak istediği anlaşılmaktadır.

İslâm fırkalarının asıllarının sekiz tane olduğunu belirten Sunkürî'nin, ilk olarak fırka-i nâciyeyi ele almış olması bu konuda *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'yi esas aldığını göstermektedir. Zira Gümüşhânevî, bu eserde İslâm fırkalarının aslını sekiz olarak zikretmiş ve ilk sırada fırka-i nâciyeyi ele almıştır.⁸⁰ Bununla birlikte Sunkürî, hocasından farklı bir kimlik tanımlamasına giderek kurtuluşa eren grubun Ehl-i sünnet ve cemaat olduğunu dile getirmiş, bunların itikatta İmam Mâtürîdî ve İmam Eş'arî'ye tabi olduklarını belirtmiş ve hocasına göre geniş bir anlatıma yer vermiştir.⁸¹ Nitekim Gümüşhânevî, "Benim ve ashabımın yolu üzere olanlardır." hadisi doğrultusunda işaret edilenlerle; Eş'ariler, İlk Dönem Muhaddisler (es-Selef mine'l-muhaddisîn) ve Ehl-i sünnet ve'l-cemâat ile bunlara tabi olanların kastedildiğini belirtmiştir.⁸² Müellifin, kurtuluşa eren fırkanın kimliği hakkında hocasından farklı bir tutum izlemesi hariç tutulursa onun; bu fırkayı ilk bâbda ele almış olması, hadisin ilgili kısmını zikrederek konuya giriş yapmış olması gibi hususlar büyük oranda *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'den istifade ettiğini göstermektedir. Bu da *en-*

⁷⁸ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 22.

⁷⁹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 23.

⁸⁰ Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*, 3121, 100a.

⁸¹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 21.

⁸² Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (3121), 100a.

Netâyic'in; Sunkürî'nin, ele almış olduğu konulara ve anlatımına temel teşkil ettiğini göstermektedir. Ancak Sunkürî, tamamen bu esere bağlı kalmamış, ele almış olduğu konuları geniş bir şekilde anlatmış, farklı kaynaklara atıfta bulunmuş, ayet, hadis ve çeşitli beyitlerden istifade etmiş ve neticede kendi üslubu ve metoduyla bir fırka-i nâciye perspektifi çizmiştir.

Eserin kaynaklarından *el-Milel ve'n-nihâl*'de fırka-i nâciyeye değinilmemiştir. Âmidî, İcî, Cürçânî gibi âlimlerin eserlerinde ise fırka-i nâciye son sırada ele alınmış ve bu fırkanın altında Eş'ariler, İlk Dönem Muhaddisler (es-selef mine'l-muhaddisîn) ve Ehl-i sünnet ve'l-cemâat zikredilmiştir.⁸³ Bu konuda müellifimizin, Ehl-i sünnet'in içeriği ve sınırlarına dair özgün bir tutum sergilediği görülmektedir.

2.2. Mu'tezile

İkinci bâbda Mu'tezile'yi ele alan Sunkürî, bu fırkaya mensup olanların, Vasıl b. Atâ'nın (ö. 131/748) tabileri olduğunu, Vasıl b. Atâ'nın da Hasan Basrî'nin (ö. 110/728) öğrencisi olup büyük günah işleyen kimse hakkında farklı düşünmesi sonucu ayrıldığını ve Hasan Basrî'nin "Vasıl bizden uzaklaştı." demesiyle kendilerine Mu'tezile denildiğini bildirmektedir.⁸⁴ Bu fırkanın ayrıca; "kul, kendi fiillerinin hâlıkıdır." demeleri sebebiyle Kaderiyye diye isimlendirildiklerini beyan eden müellif, bunlar hakkında "*Kaderiyye, bu ümmetin Mecusi'sidir*" denildiğini dile getirmekte, bu fırkanın, kendilerini "Ashâb-ı adl ve't-tevhîd" diye isimlendirdiklerini belirtmekte ve bu fırkaya ait düşünce ve görüşleri dile getirip bunların batıl olduğunu açıklamaya çalışmaktadır.⁸⁵

Mu'tezile'nin alt kollarının sayısının yirmi olduğunu belirten müellif, bunların kendi aralarında ihtilafa düştüklerini ve birbirlerini tekfir ettiklerini dile getirmektedir.⁸⁶ Her bir fırkayı bir fasılda ele alan müellif, bu fırkaları sırasıyla; Vâsiliyye, Amriyye, Hüzeyliyye, Nazzâmiyye, Esvâriyye, İskâfiyye, Ca'feriyye, Bişriyye, Murdâriyye, Hişâmiyye, Sâlihiyye, Hâitiyye, Hadbiyye, Ma'meriyye, Sümâmiyye, Hayyâtiyye, Câhızıyye, Ka'biyye, Cübbâiyye, Behşemiyye şeklinde ele

⁸³ Seyfüddin el-Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fi uşûli'd-dîn*, thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî (Kahire: Dâru'l-kütüb ve'l-vesâiki'l-kavmiyye, 1424), 5/96. Adudüddin Abdurrahmân b. Ahmed el-İcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keâm* (Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, ts.), 429. Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, thk. Mahmud Ömer ed-Dimyâti (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1419), 8/431.

⁸⁴ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 38-39.

⁸⁵ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 39.

⁸⁶ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 40.

almıştır.⁸⁷ Öncelikle her bir fırkanın kurucusunu zikrederek anlatıma başlayan müellif, sonrasında bu fırkaların kendi aralarında ihtilafa düştükleri hususları dile getirip taraflı ve reddedici bir üslupla bu fırkaların her birinin küfre düştüğünü belirtmektedir. Bunu da - bazı yerlerde- fırkaların iddialarını dile getirirken ayet ve hadislerden deliller getirerek beyan etmektedir.

Yapmış olduğu taksimle, fırkaları sıralamasıyla, vermiş olduğu bilgilerle ve Mu'tezile'yi ikinci sırada ele almasıyla Sunkürî'nin, hocasının eseri *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'yi esas aldığı görülmektedir. Zira Sunkürî'nin anlatım şeklinin, bu eserde var olduğu görülmektedir. Yine eserde zikredilen hadis ve ayetlerin aynı konu altında ve aynı alt fırka hakkında ele alındığı görülmektedir. Bunun yanında fırka isimlendirmesi noktasında farklılığın var olduğu görülmektedir. Gümüşhânevî, Mu'tezile'nin dokuzuncu fırkası olarak Mizdâriyye'yi⁸⁸ zikrederken Sunkürî, dokuzuncu fasılda bu fırkayı Müsrdâriyye⁸⁹ şeklinde zikretmektedir. Ancak bu farklılığın sadece isimlendirme noktasında olduğu görülmektedir. Zira bu fırkaların özellikleri ve temel paradigmaları noktasında aynı anlatım söz konusudur. Öyle ki her iki eserde de söz konusu fırkalarla ilgili aynı ayet ve hadisler yer verilmiştir. Birçok konuda aynı anlatım şeklinin hakim olduğu ve Sunkürî'nin, hocasının eserinden daha geniş bir anlatımı tercih edip eseri zenginleştirdiği görülmüştür.

Sunkürî'nin, İslâm fırkalarını sekiz ana kola ayırıp tasnif etmesi onun; Âmidî, İcî ve Cürcânî'nin eserlerindeki sistemi de dikkate aldığı göstermektedir. Ancak Mu'tezile'yi ikinci sırada ele alması tertip konusunda hocası Gümüşhânevî'nin *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'sini esas aldığını göstermektedir. Zira zikri geçen âlimler, ilk sırada Mu'tezile'yi ele almışlardır.⁹⁰ Bu farklılığın yanında Sunkürî'nin, Mu'tezile'yi yirmi alt fırkaya ayırmış olması, bu fırkaları isimlendirmesi ve bazı ortak bilgiler vermesi onun, bu eserlerden istifade ettiğini göstermektedir.

Bazı detay konularda Şehristânî'den istifade eden müellif, İslâm fırkalarının asılları ve alt kolları hususunda onun sistemini takip etmemiştir. Zira Şehristânî, altı ana fırkadan bahsetmiş ve taksimatı

⁸⁷ Sunkürî, *Zübdetü'l-'aķâid nuĥbetü'l-fevâ'id*, 40-53.

⁸⁸ Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (3121), 102a.

⁸⁹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'aķâid nuĥbetü'l-fevâ'id*, 46.

⁹⁰ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fî usûli'd-dîn*, 5/40. Ayrıca bkz.: İcî, *el-Mevâkıf fî 'ilmi'l-keĻâm*, 415; el-Cürcânî, *Şerĥu'l-Mevâķıf*, 8/409.

bu minval üzere yapmıştır.⁹¹ Onun, Mu'tezile'yi ilk sırada ele alması, on iki alt fırkadan bahsetmesi vb. durumlar, müellifimizin sistemiyle örtüşmemektedir.

İslâm fırkalarından Mu'tezile'yi ikinci babda ele alan Sunkürî, taraflı ve reddedici bir üslupla, ayet ve hadisler çerçevesinde alt fırkaların görüşlerinin yanlışlığını ortaya koymuş ve neticede bu fırkaların küfre ve dalalete düştüklerini beyan etmiştir. Alt fırkaların görüşleri ile ilgili bazı konularda bilgi verirken eserin kaynaklarından *Şerhu'l-Mevâkıf*'a ve *el-Milel ve'n-nihal*'e ayrıca atıfta bulunmuş ve bunu da dile getirmiştir. Neticede Sunkürî, temelini *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'nin oluşturduğu, *Şerhu'l-Mevâkıf* ve *el-Milel ve'n-nihal* ile desteklenmiş, genişletilmiş ve zenginleştirilmiş bir Mu'tezile perspektifi çizmiştir.

2.3. Şîa

Sunkürî, üçüncü bábda İslâm fırkalarının asıllarından biri olan Şîa'yi ele almaktadır. Müellif bunların, Hz. Ali'ye olan sevgilerini izhar edip ona tabi olarak Hz. Peygamber'den sonra imametin, nass-ı celî veya hafî ile Hz. Ali ve evladının hakkı olduğunu iddia eden bir topluluk olduklarını dile getirmektedir.⁹² Şîa'nın; Gulât, Zeydiyye ve İmâmiyye şeklinde üç asıl fırkaya ayrıldığını, bunlardan Gulât'ın on sekiz, Zeydiyye'nin üç alt fırkaya ayrıldığını ve İmâmiyye'nin tek fırka olduğunu, toplamda yirmi iki fırkadan oluştuğunu beyan eden müellif, bu fırkalardan birbirlerini tekfir ettiğini dile getirmektedir.⁹³

Gulât'ın alt fırkalarının on sekiz tane olduğunu belirten Sunkürî, bu fırkaların her birini müstakil bir fasıl ile ele almıştır. Bu fırkalar: Sebeiyye, Kâmilîyye, Benâniyye, Muğiriyye, Cenâhiyye, Mansûriyye, Hattâbiyye, Ğurâbiyye, Ulyânîyye, Hişâmiyye, Zürâriyye, Yûnusîyye, Şeytâniyye, Zerrâmiyye, Mufavadiyye, Bedâiyye, Nusayriyye ve İshâkiyye, İsmâliyye şeklinde ayrı fasıllar altında ele alınmıştır. On dokuzuncu fasılda Zeydiyye'yi ele alan Sunkürî, bu fırkanın da; Cârûdiyye, Süleymâniyye, Sâlihiyye/Tebriyye şeklinde üç alt fırkası hakkında bilgi vermektedir. Son olarak yirminci fasılda Sunkürî, İmâmiyye fırkası hakkında bazı açıklamalarda bulunmaktadır.

Sunkürî'nin, Şîa hakkında yapmış olduğu girizgâhla ve vermiş olduğu bilgilerle, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'yi esas aldığı görülmektedir. Bu eserde de Gümüşhânevî, aynı bilgileri kısaca vermiş ve Şîa'nın üç

⁹¹ Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 55-185.

⁹² Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 53-54.

⁹³ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 54.

ana fırkasını sayıp bunların yirmi iki alt fırkaya ayrıldıklarını beyan etmiştir.⁹⁴ Gümüşhânevi'nin, ilk olarak Gulât fırkaları ile başlamış olması aynı şekilde Sunkürî'nin eserinde de görülmektedir.⁹⁵

Sunkürî, her bir firkanın kurucusu ile söze başlayıp bu fırkaların temel görüşleri ile devam etmektedir. Bu fırkaların birbirleriyle ayrı düştükleri hususları dile getiren Sunkürî, küfre düşmüş oldukları konuları da ayrıca belirtmektedir.

Şehristânî'den bazı hususlarda alıntılarda bulunduğu görülen Sunkürî, fırkaların tasnifi konusunda *el-Milel ve'n-nihal*'i esas almıştır. Zira Sunkürî'nin, İslâm fırkalarından üçüncü bâbda ele almış olduğu Şia'yı Şehristânî, altıncı sırada ele almış, farklı bir taksimata gitmiş ve Şia'nın ana fırkalarını; Keysâniyye, Zeydiyye, İmâmiyye, Gulât ve İsmâiliyye⁹⁶ şeklinde beş grup olarak zikretmiştir. Alt fırkalar konusunda da Şehristânî'de farklı gruplar yer almaktadır. Mesela İmâmiyye'nin alt fırkaları arasında zikredilen Bâkiriyye, Nâvûsiyye, Şümeiyiyye gibi fırkalar⁹⁷ müellifimizin eserinde yer almamaktadır.

Âmidî, İcî ve Cürcânî kaynaklı bir tasnif yaptığı görülen Sunkürî, bu âlimlerin eserlerinden dolayı da olsa istifade etmiştir. Onun, Şia hakkında girişte vermiş olduğu kısa ve öz bilgilerin tümüne Âmidî ve İcî'nin eserinde rastlanmamaktadır. Âmidî; Şia'nın yirmi iki fırkaya ayrıldığını, bu fırkaların da birbirlerini tekfir ettiğini belirtmiş ve ayrıca Şia'nın üç ana kola ayrıldığını, bunların Gulât, Zeydiyye ve İmâmiyye olduğunu ifade etmekle yetinmiştir.⁹⁸ Aynı bilgilerin İcî'nin *el-Mevâkıf* adlı eserinde de yer aldığı görülmektedir.⁹⁹ Ancak Cürcânî, zikri geçen iki âlime nispetle, bu konuya daha geniş malumatla başlamıştır.¹⁰⁰ Aynı sistem Gümüşhânevi'nin eserinde ve Sunkürî'nin eserinde yer almaktadır. Şia'nın ana fırkalarının Gulât, Zeydiyye, İmâmiyye şeklinde belirtilmesi ve bunların her birine ait alt fırkaların sayısı hakkında aynı bilgilerin verilmiş olması Sunkürî'nin, bu eserlerden de istifade ettiğini göstermektedir.

Toplamda yirmi fasıldan oluşan bu bölümde Sunkürî, Gulât'ın her bir fırkasını bir fasılda ele almış, on dokuzuncu fasılda Zeydiyye ve

⁹⁴ Gümüşhânevi, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (3121), 103a-103b.

⁹⁵ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 54.

⁹⁶ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, 141.

⁹⁷ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, 157-159.

⁹⁸ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, 5/52.

⁹⁹ İcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keâm*, 418.

¹⁰⁰ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8/416-417.

alt kollarına yer vermiş¹⁰¹, yirminci fasılda ise İmâmiyye hakkında bilgi vermiştir.¹⁰² Bu fırkaların taksimi konusunda hocası Gümüşhânevî'nin eserini esas alan Sunkürî; Şehristânî, Âmidî, İcî, Cürcânî gibi âlimlerin eserlerinden de yararlanmıştı. Özellikle onun, bazı fırka isimleri hakkında Şehristânî'nin eserinden alıntılarda bulunduğu görülmektedir. Yine içerik ve muhteva bakımından *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye*'ye bağlı kalmış ancak Şehristânî'nin eserinden alıntılarda bulunarak eserini genişletmiştir. Kendine has taraflı ve reddedici üslubunu korumuş ve her bir fırkanın, küfre düşükleri hususları dile getirmiştir.

2.4. Havâric

Sunkürî, dördüncü bâbda büyük İslâm fırkalarından Havâric'e yer vermiştir. Müellif, gerek sahabe zamanında gerek tâbiün zamanında gerek tüm zamanlarda olsun ümmetin, üzerinde ittifak etmiş olduğu hak imama tabi olmayan kimselere Hâricî denildiğini belirterek konuya giriş yapmış ve bu tâifenin yirmi fırka olduğunu dile getirmiştir.¹⁰³ Her bir fırkayı müstakil bir fasılda ele alan müellif, bu bâbın toplam yirmi fasıldan oluştuğunu belirtmiştir.¹⁰⁴

Sunkürî'nin yapmış olduğu bu girizgâh ve alt fırkaların sayısı hakkında vermiş olduğu bu bilgi, *en-Netâyic*'de aynı şekilde yer almaktadır. Gümüşhânevî, bu eserinde Havâric'i, büyük İslâm fırkalarının üçüncüsü olarak zikretmiş ve bu fırkanın yedi alt fırkaya ayrıldığını belirtmiştir.¹⁰⁵ Bu yedi fırka; Muhakkimiyye, Beyhesiyye, Ezrâkiyye, Necedât, Asfariyye, İbâziyye, Acârîde şeklindedir. Havâric'in yedi fırkaya ayrıldığı konusu Âmidî, İcî ve Cürcânî'nin eserlerinde de aynı taksimatla yer almaktadır.¹⁰⁶

Sunkürî'nin yapmış olduğu girizgâh, benzer şekilde Şehristânî'nin eserinde yer almaktadır. *el-Milel ve'n-nihâl*'de Şehristânî, hâricî tanımını yapmış ve sahabe dönemi, tâbiün dönemi veya herhangi bir dönemde toplumun ittifakı ile belirlenmiş ve haktan ayrılmayan imama karşı ayaklanan kimseye hâricî denildiğini belirtmiştir.¹⁰⁷ Bu da

¹⁰¹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 65-66.

¹⁰² Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 67.

¹⁰³ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 67.

¹⁰⁴ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 68.

¹⁰⁵ Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fraki'l-İslâmiyye*, (3121), 106a.

¹⁰⁶ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fî uşûli'd-dîn*, 5/73. el-İcî, *el-Mevâkıf fî ilmi'l-keîâm*, 423. el-Cürcânî, *Şerḥu'l-Mevâkıf*, 8/424.

¹⁰⁷ Şehristânî, *Milel ve Nihâl: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, 115.

Sunkürî'nin, girizgâh sadedinde yapmış olduğu açıklamaları Şehristânî'den aldığı göstermektedir. Ancak Şehristânî'de Sunkürî'nin aksine Havâric'in büyük fırkaları sekiz olarak belirlenmiş ve bunlar; Muhakkime, Ezârika, Necedât, Beyhesiyye, Acârîde, Seâlibe, İbâziyye, Sufriyyetü'z-Ziyâdiyye şeklinde sıralanmıştır.¹⁰⁸

Sunkürî'nin her birini müstakil bir fasılda ele aldığı fırkalar şunlardır: Muhakkime, Beyhesiyye, Ezârika, Necedât, Asfariyye, İbâziyye, Hafsiyye, Yezîdiyye, Hârisiyye, Acârîde, Meymûniyye, Hamziyye, Şuaybiyye, Hâzımıyye, Halfiyye, Etrâfiyye, Ma'lûmiyye, Mechûliyye, Saltiyye, Seâlibe. Sunkürî, bu fırkaları fasıl başlarında zikrederken "*Havâric'in Muhakkime'sinden Beyhesiyye...*"¹⁰⁹ şeklinde bu fırkaların bir nevi asıllarını da belirlemiş olmaktadır. Bu bağlamda Muhakkime tâifesinden olduğunu dile getirdiği fırkalar: Beyhesiyye, Ezârika, Necedât, Asfariyye, İbâziyye şeklindedir. Bundan sonraki fasılda İbâziyye'den olduğunu belirttiği fırkalar hakkında bilgi vermektedir. Bu fırkalar: Hafsiyye, Yezîdiyye, Hârisiyye, Acârîde şeklindedir.¹¹⁰ Daha sonra Acârîde taifesinden olan fırkaları ele alan Sunkürî, şu fırkaları zikretmektedir: Meymûniyye, Hamziyye, Şuaybiyye, Hâzımıyye, Halfiyye, Etrâfiyye, Ma'lûmiyye, Mechûliyye, Saltiyye, Seâlibe. Sunkürî'nin -bazı farklılıklar olsa da- bu sistemi hocası Gümüşhânevi'nin eserinden aldığı öngörülebilir. Nitekim Gümüşhânevi, eserinde Havâric'in ana fırkalarını yedi olarak belirledikten sonra "*الثانية من المحكمة البيهسية الفرقة*"¹¹¹ ve "*الثالثة من المحكمة الأزراقية الفرقة*"¹¹² şeklinde diğer fırkaları beyan etmektedir. Gümüşhânevi bu minval üzere; Beyhesiyye, Ezrâkiyye, Necedât, Asfariyye ve İbâziyye'yi, Muhakkimiyye'den olduklarını ifade ederek ele almıştır. Bu da Sunkürî'nin, hocasının metodunu benimsediğini göstermektedir.

Şehristânî, Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevi gibi âlimlerin aksine Havâric'in ana fırkalarını belirleme yoluna gitmeyen Sunkürî, her bir fırkayı bir fasılda ele almak suretiyle Havâric'in yirmi fırkaya ayrıldığını göstermek istemiş olmalıdır. Zira zikri geçen eserlerde bu sayı genelde yirmiye aşmıştır. Ancak Sunkürî, bu usulü benimsemiş, ana fırka adı zikretmemiş ve her bir fırkayı ayrı ayrı ele almıştır. Her ne kadar ana fırkaların adı ve sayısı hakkında bir belirlemeye

¹⁰⁸ Şehristânî, *Mîlel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, 116.

¹⁰⁹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'ağâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 68.

¹¹⁰ Sunkürî, *Zübdetü'l-'ağâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 72.

¹¹¹ Gümüşhânevi, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (3121), 106a.

¹¹² Gümüşhânevi, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (3121), 106b.

gitmemiş olsa da Sunkürî, “*Havâric’in Muhakkime’sinden Beyhesiyye..*”, “*Havâric’in Acâride’sinden Etrâfiyye..*”¹¹³ şeklinde yapmış olduğu açıklamalarla bir üst fırka tayinine işaret etmiştir. O halde Sunkürî’nin yapmış olduğu bu açıklamalar doğrultusunda Havâric’in ana fırkalarını belirlemek mümkün gözükmemektedir. Buna göre Sunkürî’nin yapmış olduğu taksimat ışığında Muhakkime, İbâziyye, Acâride tâfelerinin, Havâric’in ana fırkaları olduğu söylenebilir.

Seâlibe’nin; Ahnesiyye, Şeybâniyye, Ma’bediyye, Mükremiyye şeklinde dört alt fırkaya ayrıldığını belirten Sunkürî, bu fırkaları yirminci fasıl altında ele almıştır.¹¹⁴ Bu fırkalar aynı şekilde Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevi’nin eserinde yer almaktadır. Ancak Şehristânî, Seâlibe’yi asıl fırkalardan saymış bu firkanın altında Ahnesiyye, Ma’bediyye, Rüşeydiyye, Şeybâniyye, Mükremiyye, Ma’lûmiyye ve Mechûliyye, Bid’iyye şeklinde yedi tane alt fırka zikretmiştir.¹¹⁵ Bu bilgiler de Sunkürî’nin, Havâric’e ait fırkaların tasnifi ve isimleri konusunda Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevi’yi esas aldığını göstermektedir.

Her bir fırkayı bir fasılda ele alan Sunkürî, öncelikle bu fırkaların kurucu şahsiyetlerini zikretmiş daha sonra bu fırkalara ait görüş ve düşüncelere yer vermiştir. Bu görüş ve düşüncelere yönelik bilgileri çoğunlukla Gümüşhânevi’nin eserinden ve Şehristânî’nin eserinden alıntılar yaparak zikretmiştir. Her bir firkanın farklı görüşlerine değinen Sunkürî, ayet ve hadisler ışığında bu görüşlerin yanlışlığını ortaya koymuş ve bu fırkaların küfre ve dalalete düştüklerini dile getirmiştir.¹¹⁶

2.5. Mürcie

İslâm fırkalarından Mürcie’yi beşinci bâbda ele alan Sunkürî, öncelikle bu firkanın isminin nerden geldiği, hangi kelime veya kelimelerden türediği konusuyla giriş yapmıştır. Bu bağlamda Mürcie isimlendirmesinin, “ircâ”dan geldiğini belirten müellif, “ircâ” kelimesinin “tehir etmek-geciktirmek veya ümit vermek” manalarına gelebileceğini dile getirmektedir.¹¹⁷ Dolayısıyla müellife göre bunlara; rütbe ve niyette amelî geciktirmeleri sebebiyle veya “küfürle beraber tâat fayda vermediği gibi imanla beraber masiyet zarar vermez, dünyada mümin

¹¹³ Sunkürî, *Zübdetü’l-‘aķâid nuķbetü’l-fevâ’id*, 75.

¹¹⁴ Sunkürî, *Zübdetü’l-‘aķâid nuķbetü’l-fevâ’id*, 76-77.

¹¹⁵ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, 128-130.

¹¹⁶ Sunkürî, *Zübdetü’l-‘aķâid nuķbetü’l-fevâ’id*, 73.

¹¹⁷ Sunkürî, *Zübdetü’l-‘aķâid nuķbetü’l-fevâ’id*, 77.

ve kafir kimselerin cennet ehli veya cehennem ehli oldukları hususunda hüküm vermeyiz, bunu Allah'ın iradesine havale ederiz, dilerse cennete dilerse cehenneme sokar" deyip hükmü geciktirmeleri sebebiyle veya Hz. Ali'yi birinci dereceden dördüncü dereceye ertelemeleri sebebiyle Mürcie denilmiştir.¹¹⁸

Müellifin, Mürcie hakkında girizgâh sadedinde sunmuş olduğu bu bilgilerin *el-Milel ve'n-nihal*'den¹¹⁹, *Şerhu'l-Mevâkıf*'tan¹²⁰ ve *en-Netâyic*'den¹²¹ alındığı görülmektedir. İlk iki eserde, Sunkürî'nin vermiş olduğu bilgilere nispetle daha kısa ve öz bilgilere yer verilmiştir. Ancak içerik ve üslup olarak aynı niteliği taşımaktadırlar. Bu bilgiler benzer şekilde çok kısa ifadelerle *el-Mevâkıf*'ta¹²² ve *Ebkârü'l-efkâr*'da¹²³ yer almaktadır. Ancak Sunkürî'nin; Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevî'ye nispetle bu fırka hakkında daha geniş bilgiler vermesi, bu konuda Şehristânî'den yararlandığını göstermektedir.

Mürcie'nin toplamda beş alt fırkaya ayrıldığını belirten Sunkürî¹²⁴, bu alt fırkaların her birini bir fasılda ele almış ve bu bâb altında toplamda beş fasla yer vermiştir. Bu beş fırka sırasıyla şöyledir: Yunusiyye, Ubeydiyye, Gassâniyye, Sevbâniyye, Sevmeniyye (Tümeniyye). Bu firkanın beş alt fırkaya ayrıldığı konusu Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevî'de de yer almaktadır. Bu âlimler, Sunkürî'nin zikretmiş olduğu şekilde bu alt fırkalara yer vermişlerdir. Şehristânî ise bunlardan farklı olarak Mürcie-i Hâlisâ içerisinde bu beş fırkaya Sâlihiyye'yi de eklemek suretiyle toplamda altı alt firkadan bahsetmektedir.¹²⁵ Bu konuda Sunkürî'nin, Şehristânî'yi esas almadığı görülmektedir. Ancak Sunkürî'nin bâbın sonunda bu beş fırkayı, Mürcie-i Hâlisâ¹²⁶ olarak nitelendirmesi Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevî'nin eserlerinde de yer almaktadır. Dolayısıyla Sunkürî'nin, bu konuda zikri geçen âlimlerin eserlerini esas aldığı ve aynı anlatımı tercih ettiği söylenebilir.

Sunkürî, her fasılda bir alt fırkaya yer vermiş, bu fırkaların kurucu şahsiyetlerini belirtmiş ve temel argümanlarını sunarak her bir

¹¹⁸ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 77-78.

¹¹⁹ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, 135.

¹²⁰ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, 8/428.

¹²¹ Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fî uşûli'l-firâki'l-İslâmiyye*, 3121, 107b.

¹²² İcî, *el-Mevâkıf fî ilmi'l-keîâm*, 427.

¹²³ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fî uşûli'd-dîn*, 5/84-85.

¹²⁴ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 78.

¹²⁵ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, 135-140.

¹²⁶ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 80.

fırkanın görüşlerini dile getirmiştir. Bu konuda da müellif, Cürcânî ve Gümüşhânevi'nin eserini esas almış, bazı yerlerde Şehristânî'den alıntılarda bulunmuş ve ele almış olduğu fırkaların bazı söylem ve eylemlerinin mahza küfür olduğunu taraflı ve reddedici bir üslupla dile getirmiştir.¹²⁷

2.6. Neccâriyye

Sunkürî, İslâm fırkalarından Neccâriyye'yi altıncı bâbda ele almış, bu fırka mensuplarının, Hasan b. Muhammed el-Buhârî adında bir kimseye tabi olduklarını dile getirmiş ve bu fırkanın “tüm filler, kulun kesbi ve Allah'ın yaratmasıdır” diyerek ef'âl-i ibâd ve istitâ'at konusunda Ehl-i sünnet ve cemaate muvafakatta bulduklarını; ancak “Allah'ın sıfatları yoktur, kelânullâh hâdistir yani kul kelâmı gibidir, Allah'ı görmek caiz değildir” diyerek Mu'tezile'ye uyduklarını beyan etmiştir.¹²⁸

Sunkürî, Neccâriyye'nin üç alt fırkasının olduğunu dile getirip¹²⁹ her fırkayı bir fasılda ele almış ve altıncı bâbda toplamda üç fasla yer vermiştir. Bu üç fırka: Burğusiyye, Za'feraniyye, Müstedrike'dir. Bu tasnif sistemi aynı şekilde Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevi'nin eserlerinde de yer almaktadır. Bu fırka *el-Milel ve'n-nihal*'de müstakil bir fırka olmayıp Cebriyye'nin alt fırkalarından biri olarak yer almaktadır.¹³⁰

Neccâriyye'nin alt kolları, tasnifi, isimlendirmesi ve bu fırkalarla ilgili vermiş olduğu bilgiler noktasında Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevi'nin eserlerinden alıntılarda bulunduğu görülen Sunkürî, her bir fırkayı bir fasılda ele almış ve bu fırkaların görüşlerine yer vermiştir. Gümüşhânevi'nin kısa tuttuğu anlatımı biraz daha uzun olarak verdiği görülen Sunkürî, fırkaların görüş ve düşüncelerini zikrettikten sonra bazı ayet ve hadisler doğrultusunda reddedici ifadelerle bu fırkaların küfrünü ve sapkınlığını ortaya koymaya çalışmıştır.¹³¹ Sunkürî'nin fırkalar hakkında dile getirmiş olduğu değerlendirmelere ve yargılara zikri geçen eserlerde rastlanmaması onun, yöntem ve metodu ile eserinin önemine işaret etmektedir.

2.7. Cebriyye

Sunkürî, yedinci bâbda Cebriyye'yi ele almıştır. Cebir kelimesinin anlamını açıklayarak giriş yapan Sunkürî, bu kavramı; kulun fiilini

¹²⁷ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 78-79.

¹²⁸ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 80.

¹²⁹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 80.

¹³⁰ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, 87.

¹³¹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 80.

(hayır veya şer) Allah'a isnat etmektir, şeklinde tanımlamış, bu tanımdan sonra Cebriyye'nin; Mutavassıta ve Hâlısa olmak üzere iki kısım olduğunu dile getirmiştir.¹³² Sunkürî'nin yapmış olduğu cebir tanımı; Şehristânî, Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevî'nin eserlerinde yer almaktadır.¹³³ Ancak Sunkürî'nin bu tanıma eklemiş olduğu "hayır ve şer" ifadesine zikri geçen eserlerde rastlanmamaktadır.

Sunkürî'nin yapmış olduğu taksim aynı şekilde Şehristânî, Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevî'de de yer almaktadır. Sunkürî, Cebriyye-i Hâlısa ile Cebriyye-i Mutavassıta hakkında bilgi vermekte ve onların görüşlerini eleştirerek bazı konularda küfre düştüklerini belirtmektedir.¹³⁴

Şehristânî, Hâlısa ve Mutavassıta taksimini yapıp genel bilgiler verdikten sonra Cehmiyye, Neccâriyye ve Dırâriyye'yi, Cebriyye'nin fırkaları arasında saymıştır.¹³⁵ Bu anlatım Sunkürî'de yer almamaktadır. İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevî, Cebriyye hakkındaki anlatıma Mutavassıta ile başlamışken Şehristânî ve Âmidî, Hâlısa ile başlamıştır. Sunkürî'nin de Hâlısa ile başlamış olması bu eserlerden etkilenmiş olduğunu göstermektedir. Ayrıca Cebriyye-i Hâlısa'ya, Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevî'nin eserlerinde Cehmiyye¹³⁶ örneği verilirken Sunkürî herhangi bir örnek vermemiş, sadece görüşleri ele almıştır. Sunkürî'nin benimsemiş olduğu anlatım aynı şekilde Şehristânî'nin eserinde yer almaktadır. Zira Şehristânî de aynı şekilde ikili taksim yapmış ve fikirleri öne sürmüştür. Yine Mutavassıta ile ilgili olarak Şehristânî, bu grubunun görüşlerini dile getirip herhangi bir fırka adı vermemektedir. Ancak Âmidî, Eş'ariyye, Neccâriyye, Dırâriyye, Hafsiyye'yi¹³⁷; İcî, Eş'ariyye'yi¹³⁸; Cürcânî ve Gümüşhânevî, Eş'ariyye, Neccâriyye, Dırâriyye'yi¹³⁹ örnek göstermektedir.

¹³² Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 81.

¹³³ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, 87. el-Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, 5/91. el-İcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keâm*, 428. el-Cürcânî, *Şerḥu'l-Mevâkıf*, 8/429. Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fırâki'l-İslâmiyye*, 3121, 108a.

¹³⁴ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 81.

¹³⁵ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefi Sistemler Tarihi*, 87.

¹³⁶ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, 5/91. el-İcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keâm*, 428. el-Cürcânî, *Şerḥu'l-Mevâkıf*, 8/429. Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fırâki'l-İslâmiyye*, 3121, 108a.

¹³⁷ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, 5/91.

¹³⁸ İcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-keâm*, 428.

¹³⁹ Cürcânî, *Şerḥu'l-Mevâkıf*, 8/429. Gümüşhânevî, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fırâki'l-İslâmiyye*, (3121), 108a.

Bu konuda aynı anlatımı benimsemeyen Sunkürî, Mutavassıta'nın görüşlerini dile getirip iki kısma ayırmakta ve ilk grup için İmam Eş'arî'yi ve bazı sapkın fırkaları örnek göstermektedir.¹⁴⁰ Bu fırkaların isimlerini zikretmemiş sadece "bazı fırka-ı dâlle.." demekle yetinmiş, diğer grubun da Mu'tezile'ye uyduğunu dile getirmekle yetinmiştir.¹⁴¹ Bu grupların görüşlerini ayetler ışığında ve Ehl-i sünnetin getirmiş olduğu deliller doğrultusunda reddeden Sunkürî bunların küfre düştüklerini belirtmiştir.

2.8. Müşebbihe

Sunkürî, İslâm fırkalarından Müşebbihe'yi sekizinci ve son bâbda incelemiştir. Bu fırka mensuplarının, Allah'ı cisme benzetip bazı organları olduğuna inandıklarını dile getiren Sunkürî, bunların teşbihte ittifak ettiklerini ancak teşbih metodunda ihtilaf ettiklerini belirtmektedir.¹⁴² Bunları Gulât-ı Şîa Müşebbihesi, Ehl-i Hadis'in Haşvîlerinin Müşebbihesi ve Kerrâmiyye Müşebbihesi şeklinde farklı gruplara ayıran müellif, bunların görüşlerini vermektedir.¹⁴³ İcî, Cürçânî ve Gümüşhânevi'nin büyük İslâm fırkalarının yedincisi olarak zikrettikleri Müşebbihe, bu âlimlerin eserlerinde; Gulât-ı Şîa Müşebbihesi, Haşviyye Müşebbihesi ve Kerrâmiyye Müşebbihesi şeklinde taksim edilmiştir.¹⁴⁴ Bu taksim Âmidî'nin eserinde de yer almaktadır.¹⁴⁵ Ancak Cürçânî ve Gümüşhânevi'de Gulât-ı Şîa Müşebbihesi'ne örnek olarak getirilen Sebeiyye, Beyâniyye, Muğîriyye gibi fırkalardan sadece Sebeiyye'yi zikreden Sunkürî, Haşviyye için bu eserlerde de geçen Mudar, Kehmes ve Ahmed el-Hüceymî isimlerini zikretmektedir.¹⁴⁶ Âmidî ise bunları daha geniş biçimde ele almış Gulât-ı Şîa Müşebbihesi altında yukarıda geçen üç fırkaya ek olarak Cenâhiyye, Hattâbiyye, Zemmiyye, Hişâmiyye, Zürâriyye, Nusayriyye ve İshâkiyye gibi fırkaları da zikretmiştir.¹⁴⁷ Şehristânî, Müşebbihe'yi sıfatları kabul ettikleri için Sıfâtiyye'nin altında ele almıştır.¹⁴⁸

¹⁴⁰ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 81.

¹⁴¹ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 81.

¹⁴² Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 81.

¹⁴³ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 81.

¹⁴⁴ İcî, *el-Mevâkıf fi'ilmî'l-keḷâm*, 429. el-Cürçânî, *Şerḥu'l-Mevâkıf*, 8/430. Gümüşhânevi, *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*, (3121), 108a.

¹⁴⁵ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, 5/93.

¹⁴⁶ Sunkürî, *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*, 81.

¹⁴⁷ Âmidî, *Ebkârü'l-efkâr fi usûli'd-dîn*, 5/93.

¹⁴⁸ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, 103.

Müşebbihe'nin bu üç grubu (Gulât-ı Şia Müşebbihesi, Ehl-i Hadis'in Haşvilerinin Müşebbihesi ve Kerrâmiyye Müşebbihesi) hakkında kısaca bahseden müellif, bunların sonuncusu olan Kerrâmiyye'nin Müşebbihesi'ni ele almaktadır. Bunların, Abdullah b. Muhammed b. Kerrâm'ın takipçileri olduğunu belirten Sunkûri, teşbih konusunda on iki fırkaya ayrıldıklarını dile getirmektedir. Bunları; Mücessime, Haddî, Hulûliyye, Şâkiyye, Târikiyye, Kavliyye, İlâhiyye, Amudiyye, Sâibi, Sârikiyye, Beyhî, Haşviyye şeklinde ayrı ayrı kısaca ele alan Sunkûri¹⁴⁹, sayı konusunda Şehristânî'yi esas almıştır. Ancak bu fırkaların içeriği hususunda hangi eseri esas aldığı bilinmemektedir. Zira Âmidî, İcî, Cürcânî ve Gümüşhânevî'nin eserlerinde böyle bir taksim ve malumat yoktur. Kerrâmiyye'yi, Sifâtiyye'nin alt fırkası olarak ele alan Şehristânî, bu fırkanın on iki alt fırkadan oluştuğunu belirtmiştir. Ancak bunlardan önemli gördüğü şu altı fırkayı zikretmiştir: Âbidiyye, Tûniyye, Zerîniyye, İshâkiyye, Vâhidiyye, Heysâmiyye.¹⁵⁰ Bu fırkaların ismini vermekle yetinen Şehristânî, her birinin görüşüne ayrı ayrı yer vermemiş fırkanın ortak görüşlerini zikretmiştir. Bağdâdî, bu fırkalardan Hakâikiyye, Tarâikiyye ve İshâkiyye'yi¹⁵¹, Râzî ise Tarâikiyye, İshâkiyye, Âbidiyye, Yûnâniyye, Süremiyye, Heysamiyye'yi¹⁵² zikretmektedir. Sunkûri'nin zikretmiş olduğu alt fırkaların, Eş'arî geleneğin önemli temsilcilerinin eserlerinde yer almadığı görülmektedir. Ancak Müşebbihe hakkında verilen bilgiler, yapılan taksim ve verilen örnekler açısından Sunkûri'nin, Gümüşhânevî ve Cürcânî'den etkilendiği söylenebilir.

Sonuç

İslâm dünyasında itikadî ve siyasî gayelerle vücut bulan mezheplerin tasnifi meselesi geçmişten beri ele alınan konulardan biridir. İftirâk hadisinin etkisi ile eser telif eden müellifler, ilgili rivayetlerde geçen yetmiş üç sayısını tamamlama adına çeşitli uğraşlarda bulunmuşlardır. Bu hadis bağlamında İslâm mezheplerini tasnif etmek üzere eser telif edenlerden biri de XIX. yy Osmanlı âlimlerinden Hasan b. Ömer es-Sunkûri'dir.

Sunkûri'nin hayatına dair sınırlı bilgilere ulaşılmıştır. Doğum ve vefat tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan müellifin; XIX. yüzyılda yaşamış olduğu, Çorum'un Sungurlu ilçesinden olduğu ve

¹⁴⁹ Sunkûri, *Zübdetü'l-'aķâid nuĥbetü'l-fevâ'id*, 81-82.

¹⁵⁰ Şehristânî, *Milel ve Nihal: Dînler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, 107.

¹⁵¹ Abdülkâhîr Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fıĥlalı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2014), 160.

¹⁵² Fahreddîn er-Râzî, *İtikâdâtü fırâkı'l-müslimîn ve'l-müşrikîn*, thk. Ali Sâmi en-Neşşâr (Beirut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1402), 67.

“Şehinzâde” ismiyle bilinen bir kimse olduğu görülmüştür. Kendi ifadeleri doğrultusunda Sunkürî’nin, Nakşibendî tarikatının Hâlidîyye koluna mensup olduğu ve Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî’nin talebesi ve müridi olduğu görülmektedir. Ayrıca Dârü’l-Hilâfeti’l-‘Aliyye medresesinin müderrislerinden ve dersiâmlarından olması onun, medreselerde yetişerek eğitim süreçlerini başarılı bir şekilde tamamlayıp müderrislik ve dersiâmlık seviyesine ulaştığını ve neticede İlmiye sınıfına mensup bir âlim olduğunu göstermektedir. Yine Sunkürî’nin kelam, İslâm mezhepleri, tasavvuf, dinler tarihi vb. alanlarda eserler telif etmiş olması onun ilmi yetkinliğine işaret etmektedir.

Kendi eserlerinde dile getirmiş olduğu görüşleri bağlamında Hanefî-Mâtürîdî olduğu görülen Sunkürî, *Zübdetü’l-‘akâid nuḥbetü’l-fevâ’id* adlı eserini yetmiş üç fırka hadisini referans alarak Eş’arî makâlât geleneğine göre telif etmiştir. Hocası Gümüşhânevî’nin, *en-Netâyicü’l-i’tikâdiyye* adlı eserini tercüme edip müstakil bir eser meydana getiren Sunkürî, fırkaları sekiz ana gruba ayırmış ve her bir fırkanın alt kollarını zikrederek reddedici ve dışlayıcı bir üslupla yetmiş iki fırkanın cehennemlik olduğunu, fırka-i nâciyenin ise kurtuluşa eren fırka olduğunu bildirmiştir. Eserini Eş’arî geleneğin “Âmidî tasnif metodu”na göre telif ettiği anlaşılan Sunkürî, tamamen bu geleneğin eserlerine bağlı kalmamış tasnifte bazı farklılıklara yer vermiştir.

Müstakil başlıklar altında sekiz bâbda ana fırkaların sıralanması, alt kolların isimleri ve sıralanışı ile bu alt kollara ait görüşler hususunda Sunkürî’nin, hocası Gümüşhânevî’nin eserini esas aldığı görülmektedir. Zira her iki eser de fırkaların tasnifi konusunda fırka-i nâciye ile başlayıp Müşebbihe ile son bulmaktadır. Ancak Sunkürî tamamen hocasının eserine bağlı kalmamış, söz konusu eseri, çalışması için temel kaynak edinmiş ve başka eserlerden istifade ederek yeni bir eser ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Âmidî, Seyfüddîn. *Ebkârü’l-efkâr fî uşûli’l-d-dîn*. thk. Ahmed Muhammed el-Mehdî. Kahire: Dârü’l-kütüb ve’l-vesâiki’l-kavmiyye, 2. Basım, 1424.
- Ata, Nurcihan. *İtikâdî İslâm Mezhepleri Tarihçiliği Bağlamında Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Aydın, Osman. *Osmanlı’dan Cumhuriyete Mezhepler Tarihi Yazıcılığı*. Ankara: Hitit Kitap, 2008.
- Bağdâdî, Abdülkâhir. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fıglalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 7. Basım, 2014.

- Bozkurt, Nebi. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/323-327. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bulut, Halil İbrahim. "Hacı Abdullah Petrici ve Risâle fi Reddi'r-Revâfız ve İsbâti Temâmîyyeti Kur'ân-ı 'Azîmi's-Şân Adlı Risâle-sinde Kur'ân'ın Tahrif Edildiği İddialarına Karşı Eleştirileri". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/1 (2019), 3-43.
- Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ketebe, 2. Basım, 2022.
- Bulut, Halil İbrahim. "İslam Mezhepleri Tarihi Bilimi ve Temel Meseleleri". *Mezheplere Göre Klasik Kaynaklar ve Özellikleri*. ed. Halil İbrahim Bulut. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-Mevâkıf*. thk. Mahmud Ömer ed-Dimyâti. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1419.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'arabiy, ts.
- Gömbeyaz, Kadir. "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi'nin Kayıp Fırak Risalesi: en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye". *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. İhsan Günaydın vd. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Gömbeyaz, Kadir. "Fırak Literatürüne Dolaylı Ancak Etkili Bir Katkı: Âmidî Tasnifini Meşhur Eden Mütekellim: Adudüddin el-İcî". *İslâm İlim ve Düşünce Geleneğinde Adudüddin el-İcî*. ed. Eşref Altaş. İstanbul: İSAM Yay., 2017.
- Gömbeyaz, Kadir. *İslam Literatüründe İtikâdî Fırka Tasnifleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.
- Gömbeyaz, Kadir. "İtikâdî Fırka Tasnifçiliğinde Âmidî'nin Yeri". *Uluslararası Seyfuddîn Âmidî Sempozyumu Bildirileri*. ed. Ahmet Erkol vd. Ensar Neşriyat, 2009.
- Gümüşhânevi, Ahmed Ziyâeddin. *en-Netâyicü'l-i'tikâdiyye fi usûli'l-fıraki'l-İslâmiyye*. Kütahya: Kütahya Vahit Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, 3121.
- Gündüz, İrfan. "Gümüşhânevi, Ahmed Ziyâeddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/276-277. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Gündüz, İrfan. *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâeddin (k.s): Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.

- İcî, Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed. *el-Mevâkıf fî ilmi'l-keîâm*. Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, ts.
- İpşirli, Mehmet. "Dersiâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/185-186. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/327-333. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. "Müderriş". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/467-468. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- İsmail Paşa, Bağdatlı. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945.
- Lewinstein, Keith. "Doğu Hanefî Fırak Geleneği Üzerine Mülâhazalar". çev. Sönmez Kutlu - Muzaffer Tan. *İmam Mâturîdî ve Maturîdîlik*. Ankara: Otto Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Nisâbü'rî, Ebü'l-Kâsım el-Hasen b. Muhammed b. Habîb. *Devâü'l-ebdân*. çev. Hasan b. Ömer es-Sunkürî. İstanbul, 1300.
- Özler, Mevlüt. *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*. İstanbul: Nün Yayıncılık, 1996.
- Râzî, Fahreddîn. *İtikâdâtü fırakı'l-müslimîn ve'l-müşrikîn*. thk. Ali Sâmi en-Neşşâr. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 1402.
- Sâbü'nî, Nureddin. *el-Bidâye fî usûli'd-dîn*. thk. Ahmed Mahmud eş-Şehâde. İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanîfiyye, 1440.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Teklif". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/385-387. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Sunkürî, Hasan b. Ömer. *Elsine-i Nâsda Kızılbâş Demekle Ma'rûf Tâife-i Rezîlenin Hezeyânlarını Mübeyyin Bir Risâle*. İstanbul: İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, 1281.
- Sunkürî, Hasan b. Ömer. *Gulât-ı sūfiyyenin bid'at-ı kabîhalarını red hakkında risâle*. İstanbul: İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, 1281.
- Sunkürî, Hasan b. Ömer. *Tâife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İtikâdlarını Reddeden Risâle*. İstanbul: İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, 1281.
- Sunkürî, Hasan b. Ömer. *Zübdetü'l-'akâid nuḥbetü'l-fevâ'id*. İstanbul: İbrahim Hakkı Litoğrafya Destgâhı, 1281.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed. *Milel ve Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 4. Basım, 2017.

- Tirmizî, Muhammed b. İsa Ebû İsa. *Sünen*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-türâsi'l-'arabiy, ts.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2017.
- Türer, Osman. "Letâif-i Hamse". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/143. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Türkel, Rifat. "Netâciyü'l-İtikâdiyye fi Usûli'l-Fıraki'l-İslâmiyye İsimli Risâlenin İslam Mezhepleri Tarihi Açısından Değerlendirilmesi". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 48 (Nisan 2016).
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i Evliyâ*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1999.

Extended Summary

In the history of Islamic thought, various political and theological sects (firaq) have emerged, leading to diverse arguments and classifications concerning these groups (political and theological sects). One of the arguments that used in classification systems is the "Narration of the Seventy-Three Sects" that is also known as "iftirâq". Scholars who authored works on the subject based their classifications on this narration of the seventy-three sects adopted different methodologies and approaches to account for the number seventy-three mentioned in the narration. These variations gave rise to distinct traditions of classification, including the Eastern- Hanafî (Hanafî-Mâturidî) maqâlât tradition, the Ash'arite sectarian (firaq) classification tradition, the Mu'tazilit sectarian (firaq) classification tradition, and the Yemen-Sunnî sectarian (firaq) classification tradition.

One of the sectarian classification traditions that emerged in the history of Islamic thought is the Ash'arite maqâlât tradition. Ash'arite maqâlât tradition developed a classification method centered on the "Narration of the Seventy-Three Sects" and became systematized with the work of one of the Ash'arite scholar 'Abd al-Qâhir al-Baghdâdî (d. 429/1037-38) in his book *al-Farq bayn al-firaq*. As a matter of fact, al-Baghdâdî organized sects systematically based on this narration of the seventy-three sects. Following this work of al-Baghdâdî, another key representative of the Ash'arite tradition, Saif al-Dîn al-Âmidî (d. 631/1233), refined the classification system by utilizing both al-Baghdâdî's *al-Farq bayn al-firaq* and 'Abd al-Karîm b. Ahmad al-Shahrastânî's (d. 548/1153) *al-Milal wa'l-nihal*. al-Âmidî's approach resulted in a more coherent and systematic classification. This system gained prominence through figures like Ađud al-Dîn al-İjî (d. 756/1355) and Sayyid Sharîf al-Jurjânî (d. 816/1413), whose works *al-Mawâqif fi 'ilm al-kalâm* and *Sharh al-Mawâqif* were widely adopted

as textbooks in Islamic seminaries. Consequently, the classification system, along with the Aṣḥ'arite theological approach, spread to different regions, including Ottoman madrasas, where al-Jurjānī's *Sharḥ al-Mawāqif* was a standard textbook.

One of the Ottoman scholars who utilized this classification system was Ḥasan b. 'Umar al-Sunqūrī, the subject of this study. Limited information is available about al-Sunqūrī's life; he was a 19th-century Ottoman scholar, likely from Sungurlu in Çorum, and known by the title "Shehīnzāde." Based on his own statements, al-Sunqūrī was affiliated with the Khālidiyya branch of the Naqshbandī Şūfī order and was a disciple of Aḥmad Ziyā' al-Dīn Gümüşhanevī (d. 1894). Despite the scarcity of detailed information about his life and scholarly contributions, certain aspects of his career suggest that he achieved significant academic credentials, serving as a mudarris (teacher) and dars-i 'āmm (senior scholar) at the Dār al-khilāfat al-'aliyyah madrasah, one of the important madrasahs of the Ottoman period. These roles indicate his successful completion of the rigorous educational processes required for membership in the Ottoman scholarly class ('ilmiyyah). Furthermore, his authorship of works on theology (kalam), Islamic sects, şūfism, and the history of religions demonstrates his scholarly and scientific proficiency, position and qualification.

al-Sunqūrī translated his teacher Gümüşhanevī's *al-Natā'ij al-Itiqādiyya* into Turkish, supplementing it with additional commentary, abridgements, and references to other sources, resulting in a new work entitled *Zubdat al-'aqāid nuḥbat al-fawā'id*. This work modeled on the Aṣḥ'arite maqālāt tradition as developed by al-Jurjānī, al-Ījī, and al-Āmidī represents a contribution to the milal wa'l-niḥal genre. Despite his Ḥanafī-Māturīdī background, al-Sunqūrī adopted the Aṣḥ'arite classification system in this work, reflecting a synthesis of traditions and demonstrating the scholarly flexibility of Ottoman intellectuals.

This study, divided into two sections, examines al-Sunqūrī's approach to Islamic sects and the originality of his work. The first section explores his life, scholarly background, sectarian affiliation, Şūfī orientation, and writings. The second section focuses on his classification of Islamic sects, emphasizing his reliance on the Aṣḥ'arite tradition. The fact that a Ḥanafī-Māturīdī scholar adopted the classification system of the Aṣḥ'arite tradition in his work and systematized the classification of sects according to this tradition reveals the importance of the study. In short, the significance of al-Sunqūrī's work *Zubdat al-'aqāid nuḥbat al-fawā'id* lies in his adoption of the "Āmidī

classification,” popularized in Ottoman madrasas by figures like al-İjî and al-Jurjânî.

A descriptive method was employed to analyze al-Sunqūrî’s classification system objectively, comparing his work with relevant sources to highlight its originality and importance. The primary source for this study is al-Sunqūrî’s *Zubdat al-‘aqāid nuḥbat al-fawā’id*, supplemented by his other works. This text was compared with Gümüşhanevî’s *al-Natâ’ij al-İtiqâdiyya* to identify al-Sunqūrî’s additions and modifications. Additionally, key texts from the Ash‘arite tradition, such as Abu’l-Ḥasan al-Ash‘arî’s *Maqālât al-Islâmiyyîn*, al-Baghdādî’s *al-Farq bayn al-firaq*, al-Shahrastânî’s *al-Milal wa’l-nihal*, al-Âmidî’s *Abkâr al-afkâr*, al-İjî’s *al-Mawâqif*, and al-Jurjânî’s *Sharḥ al-Mawâqif*, were consulted to contextualize al-Sunqūrî’s work.

al-Sunqūrî’s classification of major sects and their subdivisions in eight sections closely follows Gümüşhanevî’s structure, beginning with “firka al- nâdjîya” and concluding with Muşabbihah. However, al-Sunqūrî did not merely replicate his teacher’s work; he incorporated insights from other sources to produce an original contribution to the milal wa’l-nihal tradition.